

Mirko Pak^xGEOGRAFSKA PROBLEMATIKA DEMOGEOGRAFSKEGA RAZVOJA, INDUSTRIJE
IN OSKRBNEGA OMREŽJA V OBMEJNEM OBMOČJU ZAHODNE SLOVENIJE

Uvod

Ra zprava je predelan izsek iz kompleksne geografske študije "Manj razvita obmejna območja Zahodne Slovenije", s katero se je Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani vključil v večletna raziskovanja manj razvitih obmejnih območij¹. Rezultati naj bi služili pri načrtovanju skladnejšega regionalnega razvoja manj razvitih in še zlasti obmejnih območij. V ta namen je bilo v Inštitutu opravljenih še več raziskovalnih nalog². Zaradi posledic potresa 1976 pa so se geografom, ki so zahodno obmejno območje, še zlasti Zgornje Posočje, proučevali že pred potresom, pridružile še sorodne stroke. Posebna pozornost je bila pri proučevanjih posvečena demogeografski in kmetijski problematiki ter infrastrukturni opremljenosti v okviru terciarnega sektorja.

Obmejno območje Zahodne Slovenije je opredeljeno z osmimi občinami: Tolmin, Nova Gorica, Idrija, Ajdovščina, Sežana, Koper, Izola in Piran. Meje obravnavanega območja potekajo torej po občinskih mejah in zlasti na severu ne vključujejo vsega, kar bi sicer sem kazalo uvrstiti. Tudi niso vsa področja enako intenzivno raziskana, odvisno od cilja vsakoletnih raziskav in od razpoložljivega gradiva.

Celotno obravnavano območje, ki se razprostira od visokih Alp do morja je v vseh pogledih izredno pestro, čemur sledijo tudi razvojni dejavniki. Obmejni položaj to še potencira. Predvsem sledimo na eni strani močni gospodarski in populacijski koncentraciji, na drugi strani pa vedno večjemu nazadovanju v hribovitih in obrobni predelih. Skoraj nikjer v SR Sloveniji ni toliko razlik med dejavniki regionalnega razvoja kakor na obravnavanem območju. Izredna reliefna in geološka pestrost sta omejevali agrarno proizvodnjo, ki se je skrčila na minimalni optimalni prostor, ki se še nadalje zmanjšuje. Deagrarizacija je kljub ponekod ugodnim pogojem zajela že celo neposredno bližino posameznih regionalnih središč, v kolikor v ta proces ni posegel družbeni kmetijski sektor. Na drugi strani se je okrepila industrija, še zlasti v največjih središčih. Ta je sprožila vrsto prostorskih procesov od urbanizacije do dnevne migracije in depopulacije oddaljenih predelov.

Da je prometni položaj eden od osnovnih razvojnih dejavnikov, je vidno v vsem območju. In ker se tukaj pretaka poleg regionalnega še prekomejni promet

^x Dr., izr. prof., Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu zbornika

in promet iz SR Slovenije in Jugoslavije, se ta funkcija kot razvojni dejavnik še nadalje močno stopnjuje⁵. Še nadaljno koncentracijo gospodarstva in populacije bo pogojila predvidena izgradnja obeh industrijskih zon v Novi Gorici⁶ in Sežani, kar bo v obrobni predelih še poglobilo negativne razvojne procese.

Obravnavano območje je hkrati tudi turistično atraktivno, zelo pestro po motivih, toda izredno neenakomerno izkoriščeno. Te razvojne razlike potrajinskega in s tem povezanega socio-ekonomskega značaja še kako potrjujejo tukaj teorijo razvojnih polov, oziroma razvojnih osi. Pokazalo se je, da centralna naselja v vsem območju le redko uspešno vršijo nalogo nosilcev skladnega regionalnega razvoja.

V razpravi so podrobneje obdelani nekateri demogeografski razvojni dejavniki, industrija kot novejši gospodarski razvojni dejavnik, obrt in trgovina kot dejavnika skladnejšega regionalnega razvoja, močno odvisna od prekomejne oskrbe ter razvoj centralnih naselij.

Demogeografski razvoj

Velika reliefna členovitost in od tega odvisna prometna infrastruktura, ki v marsičem pogojujeta položaj celotnega naselbinskega omrežja, sta v demografskem razvoju in v demografski strukturi odločujoča na celotnem obravnavanem območju ob paši zahodni meji. To so že predhodno pokazala raziskovanja na Tolminskem⁸, ki je sicer zaradi hribovitosti in prometne odmaknjenosti od glavnih prometnic, v celotnem proučenem območju specifičen primer. Zakonitosti stanja in razvoja vseh demografskih dejavnikov pa vendarle kažejo naslednje skupne poteze na celotnem obravnavanem območju:

- koncentracijo prebivalstva v večjih središčih,
- stagnacijo in deloma tudi koncentracijo prebivalstva v centralnih naseljih nižjih in najnižjih stopenj,
- nazadovanje števila prebivalstva v prometno izoliranih in od večjih središč oddaljenih naselij,
- staranje prebivalstva v teh naseljih in s tem povezani vsi negativni demografski procesi, ki so prostorsko jasno opredeljeni.

Govorimo lahko o še nadaljnji polarizaciji demografskih procesov, kar pomeni stalno naraščanje prostorskih razlik v poselitvi prebivalstva in njegovi strukturi, v soodvisnosti z gospodarskim razvojem celotnega območja in njegovih posameznih delov. Podobno kot v gospodarstvu prihaja do močne koncentracije prebivalstva na majhnem prostoru, do redkejšje poselitve na nekoliko večjem in do zelo redke poselitve ali prazenja na še večjem prostoru.

Gibanje števila prebivalstva 1953 - 1978

V demografskem razvoju celotno obravnavano območje zaostaja za SR Slovenijo. Prebivalstvo je v vsem obravnavanem obdobju sicer rahlo naraščalo, za 3,7 % med leti 1953-61, za 5,7 % med leti 1961-71 in za 4,8 % med leti 1971-78, na

203 323 prebivalcev. Vendar to pomeni zmanjšanje deleža prebivalstva v celotni SR Sloveniji od 12,0 % na 11,0 %. Takšen trend gibanja števila prebivalstva je ob nizkem prirodnem prirastku, ki je v veliki meri posledica staranja prebivalstva, tudi posledica stalnega negativnega migracijskega salda. Obmejnost, perifernost, hribovitost in celo ekstremna goratost, s tem povezane izredne strmine kot nikjer drugje v Sloveniji in neugodna kamninska sestava, so ob političnih dejavnikih negativno vplivali na demografski razvoj. Čeprav so se vsa občinska središča ves čas razvijala hitreje od drugih naselij, pa so večji razvojni dejavniki skozi vso obdobje ostali isti: Nova Gorica, Koper in turistično obalno območje.

Gibanje števila prebivalstva po občinah, 1953 - 1978

Občine	1953/61	1961/71	1971/78
Ajdovščina	- 2,9 %	0,8 %	1,6 %
Idrija	0,3 %	0,7 %	- 2,7 %
Izola	20,5 %	12,3 %	7,8 %
Koper	14,4 %	21,2 %	13,1 %
Nova Gorica	3,8 %	9,8 %	5,9 %
Piran	21,5 %	8,3 %	14,3 %
Sežana	- 2,7 %	- 4,4 %	0,1 %
Tolmin	- 4,8 %	- 6,7 %	- 3,9 %
Skupaj	3,7 %	5,7 %	4,8 %

Zgornja tabela kaže na velike razlike v razvoju prebivalstva med občinami glede na prej naštetе dejavnike. Precejšnje pa so tudi razlike med posameznimi obdobji. Skupni zakonitosti sta pravzaprav le dve:

- v manj razvitih občinah je gibanje števila prebivalstva v vseh treh obdobjih neugodno,
- od največjih ekstremov 1953. leta so se vrednosti do leta 1978 močno ublažile. V celotnem razvoju pa se zrcali gospodarski in s tem povezan prebivalstveni razvoj občinskih središč in še nekaterih večjih centralnih naselij v posameznih občinah. Zato je v občinah z višjim odstotkom mestnega prebivalstva rast prebivalstva praviloma močnejša in obratno, z izjemo občine Idrija.

Vseh osem občin lahko uvrstimo v dve skupini: Ajdovščino, Idrijo, Sežano in Tolmin v skupino občin z neugodnimi trendi razvoja prebivalstva in občine Izola, Koper, Nova Gorica in Piran v skupino občin z ugodnimi trendi, ki pa v zadnjem obdobju zaostajajo za republiškim povprečkom, ki znaša 17,7 %.

Prva skupina občin je imela že v prvem obdobju neugoden trend razvoja prebivalstva predvsem zaradi odseljevanja mlade delovne sile iz podeželskih v večja centralna naselja, kjer so se predvsem v industriji hitro odpirala delovna me-

sta. Poleg Nove Gorice, Kopra in Izole so bili takšni centri še v notranjosti Slovenije. Zemljišče vseh štirih občin, ki je sicer bilo v preteklosti v danih možnostih dokaj agrarno izkoriščeno, je bilo zaradi neprimernosti za kmetijstvo, že takoj po vojni močno podvrženo deagrarizaciji. Danes pa je že večina površin neobdelanih. Precej obsežno kmetijsko izkoriščeno zemljišče v občini Tolmin, ki je skupaj s poselitvijo segalo precej visoko v velike strmine, se je skrčilo na skromne ravne površine. Te so vsled neugodnih talnih pogojev obdelane le v manjšem obsegu. Takšen razvoj je zasledovala tudi poselitev, oziroma razvoj prebivalstva. Podobni so naravni pogoji v občini Idrija, medtem ko je zemljišče občine Sežana na Krasu, ki je bilo že v preteklosti kultivirano in poseljeno le v določenih, s prstjo najbolj debelo pokritih pasovih. Samo zemljišče občine Ajdovščina obsega poleg kraške planote Trnovskega gozda na severu in neposeljenih obronkov Krasa na jugu, tudi za kmetijstvo in poselitev ugodnejšo Vipavsko dolino, v kateri se je vsled ugodne klime uveljavila celo močnejša specializacija v kmetijstvu. Če k temu dodamo še prometno neugoden položaj večine zemljišča vseh štirih občin, so podani vsaj osnovni vzroki nazadovanja ali stagnacije prebivalstva.

Drugo obdobje 1961/71 pomeni za občini Sežana in Tolmin poglobljanje procesa nazadovanja števila prebivalstva, medtem ko je enak proces v hribovitih delih občin Ajdovščina in Idrija omiljen z ugodnejšimi razvojnimi trendi v samih središčih in v prometno bolj odprtem ravninskem svetu. V tem obdobju so se višji deli domala spraznili in je depopulacija že prešla v fazo praznenja. To je tudi obdobje vse večje prostorske diferenciacije v razvoju prebivalstva med območji praznenja in območji koncentracije, kar se nadaljuje še v najnovejše obdobje 1971-78. Takrat hriboviti predeli praktično niso imeli več prirodnega prirastka prebivalstva, iz odmaknjenih in hribovitih predelov se je odseljevanje nadaljevalo, razvoj prebivalstva v vsej občini pa je odsev njene gospodarske razvitosti in bolj ali manj uspešnega vključevanja v razvojne tokove. Tako nazaduje število prebivalstva v občinah Idrija in Tolmin in stagnira v občinah Ajdovščina in Sežana. S tem povezan je izredno nizek odstotek urbanega prebivalstva:

	1953	1961	1971
Ajdovščina	13,1 %	15,4 %	19,1 %
Sežana	6,5 %	9,5 %	14,3 %
Tolmin	6,6 %	8,3 %	12,1 %

V drugi skupini občin, Izola, Koper, Nova Gorica in Piran število prebivalstva v vseh treh obdobjih raste. To je posledica specifičnih pogojev, ki so vsi bolj ugodni kot v občinah prve skupine. To velja tudi za naravne pogoje, ki razen deloma pri Novi Gorici in Kopru, drugje niso pogojevali večje usmeritve v agrarno proizvodnjo ter s tem povezano zmanjšano deagrarizacijo in depopulacijo. Vplivni dejavniki so predvsem naslednji: dobra prometna povezanost s centralnimi naselji in s tem omogočena dnevna migracija delovne sile, razda-

lje med centralnimi naselji samimi in do centralnih naselij so zaradi manjšega obsega občinskih teritorijev in že omenjene boljše prometne dostopnosti majhne, položaj ob močno prometnih mejnih prehodih, kar ima tudi številne ekonomske učinke¹⁰, in koncentracija turizma. Ti razlogi so privedli tudi do izredne koncentracije prebivalstva v občinskih središčih. Le pri Novi Gorici je ta odstotek nižji zaradi dokaj razvitega omrežja manjših centralnih naselij.

Odstotek urbanega prebivalstva je bil v občinah naslednji:

	1953	1961	1971
Izola	78,2 %	80,2 %	83,4 %
Koper	28,8 %	35,9 %	48,3 %
Nova Gorica	14,0 %	17,8 %	26,4 %
Piran	38,0 %	47,9 %	44,3 %

Regionalna analiza gibanja števila prebivalstva 1953-79

Podrobnejši regionalni pregled razvoja prebivalstva v 26 letnem obdobju je predstavljen po katastrskih občinah in po krajevnih skupnostih.

Skupno je prebivalstvo občutneje naraščalo le v 19,2 %, stagniralo v 10,6 % in občutneje nazadovalo v 69,8 % KS (krajevne skupnosti). Stanje po KO (katastrske občine) je po pričakovanju še slabše, saj je občutneje naraščalo prebivalstvo le v 15,6 %, stagniralo v 7,8 % in močneje nazadovalo v 76,5 % KO. To jasno potrjuje tezo o polarizaciji, ki je na celotnem območju prisotna in mnogo ostreje izražena v občinah z večjimi razlikami med razvitimi in nerazvitimi predeli.

Nadpovprečen je odstotek KS z nad 20 % porastom števila prebivalstva v občinah Izola, Koper in Piran, kjer gre v prvi vrsti za manjše oddaljenosti od občinskega središča kot logična posledica manjšega obsega občin. V vseh ostalih občinah pa je tolikšen porast števila prebivalstva imelo manj kot 12 % KS. Na drugi strani pa se je zmanjšalo število prebivalstva kar v 65 % KS v občini Nova Gorica, 81,8 % v občini Sežana, 84,7 % v občini Tolmin, 65,7 % v občini Ajdovščina in 83,3 % v občini Idrija, od tega v 7,5 % do 20 % KS za skoraj polovico. Če bi k temu dodali še tistih 5 % nazadovanja števila prebivalstva, ki smo ga šteli k stagnaciji, bi bil odstotek KS, v katerih je prebivalstvo nazadovalo, še precej višji. Povsod se takšne KS nahajajo na obrobju, daleč od središč, daleč od večjih prometnic in ob občinskih, velikokrat pa tudi ob državni meji. Vse KS s stagnacijo ali nazadovanjem števila prebivalstva v 26 letnem obdobju, nimajo svojega močnejšega centralnega naselja, ki bi bil jedro razvoja. Glede na to, da je samo 14,8 % vseh KS izkazovalo nad 20 % porast prebivalstva in še od teh jih je le nekaj, ta predstavljajo sama urbana in njim sosednja naselja, izkazovalo občutnejši porast v dobi našega daleč najhitrejšega gospodarskega in prebivalstvenega razvoja sploh, moremo govoriti o negativnem populacijskem razvoju v vsej obravnavani regiji.

Še večjo polarizacijo pokaže prostorska analiza razvoja prebivalstva po KO. Le v 15,6 % KO narašča število prebivalstva, v njila je živelo kar 60,6 % vsega prebivalstva leta 1979. V 7,8 % KO s 6,2 % prebivalstva izkazuje stagnacijo, kar 73,9 % KO s 23,2 % prebivalstva pa nazadovanje števila prebivalstva.

Tudi ta analiza pokaže velike razlike med posameznimi občinami, odvisno od velikosti vodilnih centralnih naselij in od števila naselij sploh. Tako živi v občinah Izola, Koper in Piran nad 80 % prebivalstva v naseljih z večjim porastom števila prebivalstva, medtem ko je v ostalih občinah ta odstotek bistveno nižji. V občinah Idrija, Sežana in Tolmin pa živi nad 30 % prebivalstva v naseljih z več kot 20 % nazadovanjem.

Ugoden demografski razvoj je torej omejen na zelo majhen prostor pretežno urbanih naselij in njihove okolice in le v izjemnih primerih beležimo še kje porast ali stagnacijo števila prebivalstva. Značilno je še to, da razen pri Novi Gorici povsod drugod že v sosednji KO prebivalstvo stagnira ali celo nazaduje. To kaže na majhen vpliv teh centralnih naselij na njihova ožja gravitacijska območja, ki jih lahko v tem celotnem območju omejimo s 5 km oddaljenosti od centralnega naselja. Izredno obsežna so območja nazadovanja števila prebivalstva, to so v glavnem vsa hribovita območja v severno primorski regiji, del Krasa in večina Koprskih brd. To dokaj sklenjeno ozemlje močneje prekinja le Vipavska dolina.

Najmočnejši porast števila prebivalstva beležijo poleg Nove Gorice samo še nekatera redka naselja: nad 80 % Ajdovščina, Malija, Kanal, Divača, Sežana in Hrpelje, ter Hrib, Milje, Ankaran, Koper, Semedela in Vanganel v občini Koper.

Samo v osmih naseljih je število prebivalstva narastlo za 30 - 80 %, med temi pa so po večini preostala centralna naselja. Ob večjem porastu števila prebivalstva v in ob občinskih središčih lahko o tem pojavu govorimo le še tam, kjer se je uveljavil kakšen poseben razvojni dejavnik: prometno križišče (Hrpelje, Divača), kjer se je pojavila industrija že v prejšnjih letih (Kanal, Miren), bližina meje (Šempeter, Milje), turističen razvoj (Ankaran) in kjer so se razvijali sekundarni centri (Kobarid, Vojsko, Sp. Idrija itd.). Prav ta skromen razvoj prebivalstva kaže na počasen in neskladen gospodarski razvoj celotnega obravnavanega območja. V večini centralnih naselij, kar velja predvsem za tolimsko, ajdovsko in sežansko območje, je razvoj kasnil, zaradi česar se ta naselja sama niso močno razvila, niti se niso pod njihovim vplivom razvijala druga naselja. Odseljevanje iz okolnih naselij je bilo v prvi fazi tolikšno, da tudi kasnejša demografska stabilizacija, kljub možnostim dnevne migracije, ni mogla močneje prispevati k povečanju števila prebivalstva. Vsa takšna naselja izkazujejo rahel napredek ali stagnacijo števila prebivalstva. Da pa je do povečanja števila prebivalstva v vsem obdobju sploh lahko prišlo, so se morala pozitivna gibanja ja vljati že dalj časa.

Kot centralna naselja katere koli stopnje so to tudi praviloma večja naselja in hkrati jedra skromne, toda permanentne urbanizacije ob prometno ugodnih legah.

Nad 77 % KO z nad 22 % vsega prebivalstva kaže v vsem obdobju nazadovanje števila prebivalstva. To obsega okoli 90 % celotnega obravnavanega območja, h kateremu je seveda treba prišteti tudi precejšen delež neposeljenega visokogorskega in drugega za poselitve in kakršno koli gospodarsko izrabo neprimerne zemljišča.

Nazadovanje števila prebivalstva je bilo v večini teh naselij precejšnje, kar je posledica odseljavanja, staranja prebivalstva in na minimum zmanjšane reprodukcijske sposobnosti prebivalstva. Ker je med temi največ naselij z manj kot 400 prebivalci in še med njimi močno prevladujejo naselja z do 250 prebivalci, gre ponekod že za zrelo fazo depopulacije oziroma odmiranja. Ni treba še posebej navajati, da sodijo sem predvsem naselja v višjih in v prometno najbolj odročnih predelih ali v predelih oddaljenih od pomembnejšega zaposlitvenega središča¹¹. Te negativne procese v občini Tolmin, v Goriških brdih in v nekaterih predelih Idrijske občine sta pospešila majski in septembrski potres 1976. leta. Nad 50 % prebivalstva je ostalo brez strehe v KS Breginj, Ladra-Smast, Srpenica, Trnovo, Čezsoča, Žaga, Volarje, Borjana¹².

Število naselij, v katerih prebivalstvo nazaduje, je po občinah naslednje:

	Ajdov- ščina	Idrija	Izola	Koper	N.Go- rica	Piran	Sežana	Tolmin	Skupaj
za 0-10 %	6	2	1	-	5	1	8	5	28
za 10,1-20%	11	5	-	4	15	-	13	9	57
za 20,1-30%	5	5	1	6	12	-	20	16	65
za 30,1-40%	2	9		4	8		12	9	44
za 40,1-50%	2	4		4	5	2	7	7	31
za več kot 50%	2	2		5	2		7	7	25

V obravnavanem območju je kar v 65 naseljih prebivalstvo nazadovalo za 20-30 %, torej za okrog 1/4; v 44 naseljih za 30 - 40 % in za še več v 56 naseljih. Če k temu prištejemo še 85 naselij, v katerih je prebivalstvo nazadovalo za 0,1-20 %, znaša skupni odstotek naselij z nazadovanjem števila prebivalstva v obdobju 1953-79 kar 79,6 %. Po občinah so precejšnje razlike, manj ugodni pa so rezultati v manj razvitih občinah z večjim deležem hribovitega zemljišča. Da je k temu nedvomno prispeval tudi potres, kaže že nekaj podatkov o nazadovanju števila prebivalstva v Breginjskem kotu. Breginj za 35 %, Robidišče za 68 %, Logje za 41 %, Sedlo za 46 %, Borjana za 29 %.

Podrobnejši regionalni pregled pokaže naslednji prostorski model gibanja števila prebivalstva v obdobju 1953-79. V občini Tolmin napreduje število prebivalstva le v sedmih naseljih (Bovec, Tolmin, Kobarid, Ladra, Žabče, Podbrdo in Kozaršče). Povsod drugod prebivalstvo nazaduje, kar pomeni, da narašča le v štirih centralnih naseljih in v treh blizu Tolmina. Nazaduje pa prebivalstvo mimo naštetih naselij v vsej soški dolini kot najbolj obsežni ravni površini in glavni prometni osi tudi v vseh ostalih dolinah: Koritnici, Breginju, Baški grapi in v ali na obrobju domala vse Tolminske kotline. Kljub 350 industrijskim delovnim

mestom v Kobaridu, v bližnjih naseljih južno ob glavni cesti (Idrsko, Kamno) prebivalstvo nazaduje. Celó samo Podbrdo kot centralno naselje z nekaj industrije izkazuje le 0,5 % povečanje števila prebivalstva¹³. Ker so terenska opazovanja pokazala vsaj ob vseh asfaltiranih cestah prenavljanje hiš že pred potresom, še zlasti pa po njem, in v mnogo manjši meri nove zazidave, gre v celotnem predelu tudi za močno zmanjšanje števila družinskih članov in prebivalcev v hišah. Tako se oblikuje na eni strani struktura mlajših malih gospodinjstev navezanih na dnevno migracijo in na drugi strani struktura starih gospodinjstev s prav tako malim številom članov.

Območje Idrijske občine beleži porast števila prebivalstva le v treh naseljih: Idriji, Sp. Idriji in Cerknem. Razgiban relief in s tem povezana prometna odročnost je povzročila občutno zmanjšanje števila prebivalstva že takoj po letu 1961, ko se je tudi največ ljudi priselilo v Idrijo. S tem je to območje povsem podobno tolminski občini, oziroma ima celo slabše pogoje za regionalni razvoj prebivalstva, kar je tudi posledica mnogo manjših možnosti za dnevno migracijo delovne sile. Iz tega razloga tudi ne preseneča največja razlika in koncentracija prebivalstva med tremi vodilnimi centri in vsemi ostalimi naselji, v katerih število prebivalstva nazaduje.

Občina Nova Gorica kaže v razvoju prebivalstva tri različna območja. Koncentracijo v naseljih okoli Nove Gorice in v Soški dolini, kjer se je število prebivalstva povečalo v Desklah, Biljani, Novi Gorici, Stari gori, Loki, Ozeljanu, Šempasu, Vogrskem, Sempetru, Vrtojbi, Biljah, Bukovici, Renčah, Orehovljah, Mirnu in Vojšćici. K rasti prebivalstva v teh naseljih je prispevala poleg možnosti dnevne migracije v Novo Gorico tudi bližina maloobmejnih prehodov, ob katerih se naselja praviloma močneje razvijajo. Drugo območje je ves ostali vzhodni del Vipavske doline z rastjo prebivalstva v Prvačini, tretje pa obsega ves hribovit predel severno od Nove Gorice. Slednje je sestavni del širšega območja z nazadovanjem števila prebivalstva v občinah Tolmin in Idrija. Takšnemu razvojnemu trendu sledi tudi model poselitve prostora¹⁴.

Območje občine Ajdovščina z jedrom v Vipavski dolini je tudi po razvoju števila prebivalstva nadaljevanje vzhodnega dela novogoriške občine. Razen v naseljih Budarje, Šturje, Lokavec, Škrlje, Vipavski križ, Ustje, Velike Žablje, Vipava in Ajdovščina, število prebivalstva nazaduje, najmočneje v naseljih na goratem severnem in južnem obrobju.

Občina Sežana je po razvoju prebivalstva prostorsko še bolj heterogena. Osrednji predel ter nekateri za to območje nadpovprečni razvojni centri kažejo porast števila prebivalstva: Komen, Storje, Potoče, Senožeče, Divača, Bazovica, Sežana, Draga in Hrpelje. Sklenjena območja nazadovanja števila prebivalstva pa so na skrajnem zahodnem obrobju ter obsežen vzhodni del Krasa in Brkinov.

Proti jugozahodu v Koprskih brdih se sklenjeno območje nazadovanja števila prebivalstva nadaljuje kljub bližini večjih obalnih središč¹⁵, kar je med drugim posledica odselitve italijanskega prebivalstva leta 1954¹⁵. Prebivalstvo se je povečalo v naseljih Piran in Portorož, Izoli in Maliji ter v koprski občini v na-

seljih Plavje, Hrib, Milje, Ankaran, Skofije, Dekani, Bertoki, Koper, Semedela, Gažon in Vanganel. Vsa ta naselja ležijo ob obali ali so nanjo po položaju ali po svoji funkciji neposredno vezana.

Gibanje števila prebivalstva v obdobjih 1953-1961; 1961-1971; 1971-1979

Razvoj števila prebivalstva ni bil v vsem obdobju enakomeren. Razlike so bile med posameznimi obdobji in v posameznih obdobjih tudi med posameznimi območji.

Skromen gospodarski razvoj v letih 1953-61 se zrcali v skromnem številu KS (krajevnih skupnosti), v katerih je prebivalstvo naraščalo in v še skromnejšem porastu prebivalstva v njih. Tako je le v 7,9 % vseh KS prebivalstvo narastlo za več kot 20 %, med njimi pa ni bilo nobene iz občin Tolmin, Ajdovščina in Idrija. V teh treh občinah je sploh komaj kakšna KS povečala število prebivalstva. Takšno stanje je bilo posledica še dokaj prisotne agrarne strukture, odseljevanja (iz tega dela SRS je odšlo med drugim precej kolonistov v Vojvodino), vojnih dogodkov in preseljevanja na Koprskem zaradi priključitve zone B STO Jugoslaviji in zone A STO Italiji. Slednje je potem sprožilo priseljevanje iz drugih slovenskih pokrajin, največ v Novo Gorico in Koper. Prostorska diferenciacija je bila še skromna. V vsem predelu tolminske občine, severnem delu goriške, zahodnem in severnem delu sežanske ter zahodnem delu koprške občine je prevladovalo zmerno nazadovanje in stagnacija.

Določeno prestrukturiranje v razvoju prebivalstva kaže na naslednje obdobje 1961-71. Predvsem stopata v ospredje dva trenda: splošno povečanje odstotka KS z nazadovanjem števila prebivalstva in še močnejše izražena diferenciacija med KS z večjimi centralnimi naselji in drugimi, v katerih število prebivalstva nazaduje. Prostorska razporeditev pa kaže že izrazite razlike z obdobjem poprej in sicer je še najbolj podobna prostorski diferenciaciji, ki velja za obdobje 1953-79.

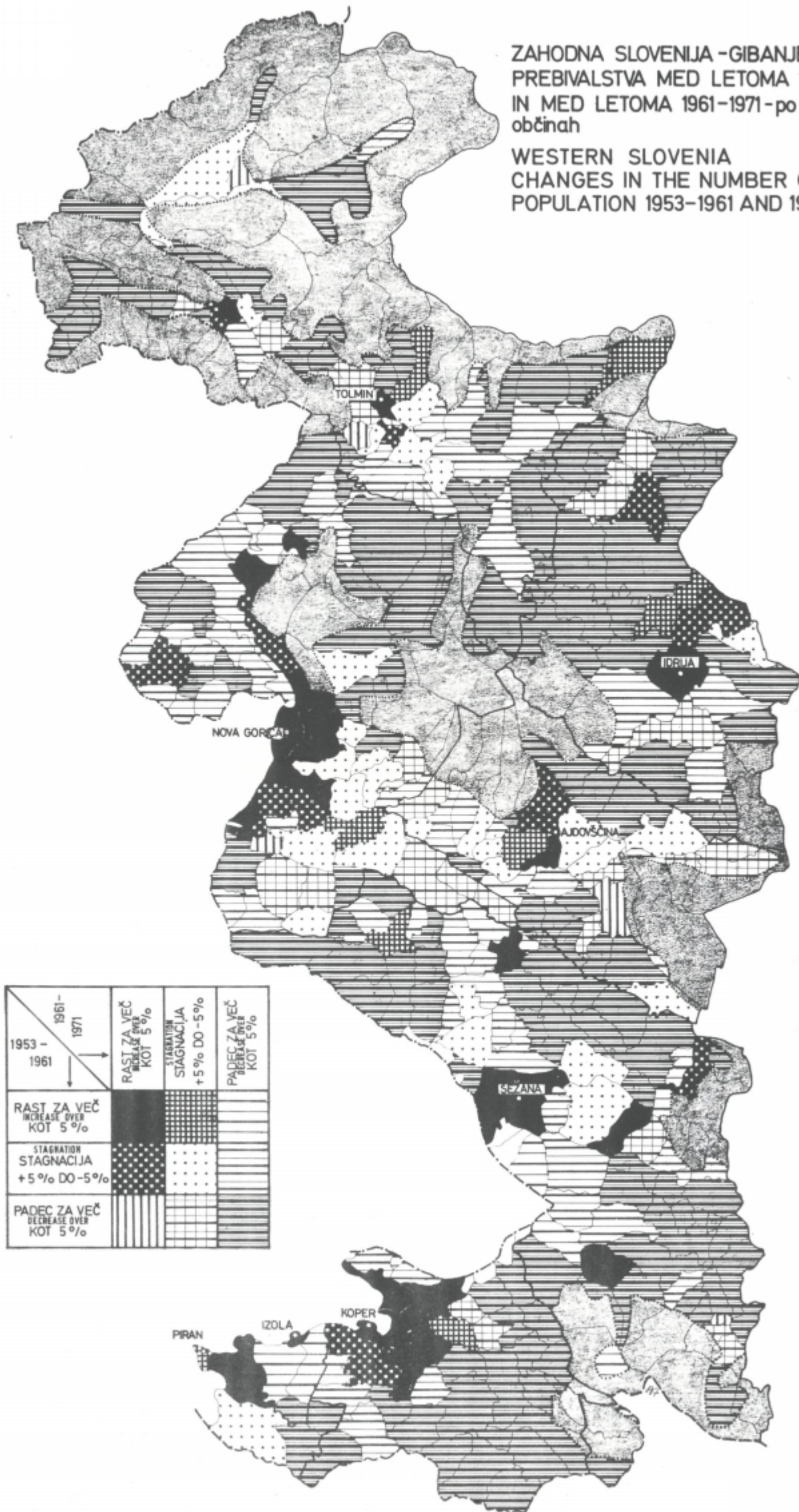
Analiza po KO je bila opravljena s kombinacijo dveh obdobji: 1953-61 in 1961-71. Dobili smo 9 razredov, ki uvrščajo vse KO glede na rast, stagnacijo ali nazadovanje v obeh obdobjih. V obeh obdobjih je število prebivalstva naraščalo v 7,8 % naselij, v njih pa je živelo kar 40,5 % vseh prebivalcev. V to skupino sodijo vsi večji centralni kraji ter nekaj KO, ki mejijo na Koper in na Novo Gorico. Zato je v teh dveh občinah delež takšnih KO daleč nad povprečkom.

V drugem razredu z rastjo prebivalstva v prvem in stagnacijo v drugem obdobju je le 2,9 % vseh KO z 6,5 % prebivalstva, ki prostorsko dopolnjujejo prvo skupino.

Tretji razred z rastjo prebivalstva v prvem in na zadovanjem v drugem obdobju zajema 5,5 % KO in 2,7 % prebivalstva. Sem sodijo manjše KO, ki ležijo na obrobju ali blizu obalnih središč in Sežane. Med slednje sodijo zlasti takšne, ki jih je med leti 1960-70 sicer zajela močnejša depopulacija, a jih je zaradi večanja vpliva centrov in ugodne prometne lege po letu 1970 zajela urbanizacija.

ZAHODNA SLOVENIJA - GIBANJE ŠTEVILA
PREBIVALSTVA MED LETOMA 1953-1961
IN MED LETOMA 1961-1971 - po katastrskih
občinah

WESTERN SLOVENIA
CHANGES IN THE NUMBER OF
POPULATION 1953-1961 AND 1961-1971

1953 - 1961	1961 - 1971	RAST ZA VEČ INCREASE OVER KOT 5%	STAGNACIJA STAGNACIJA + 5% DO -5%	PADEČ ZA VEČ DECREASE OVER KOT 5%
RAST ZA VEČ INCREASE OVER KOT 5%	STAGNACIJA STAGNACIJA + 5% DO -5%	STAGNACIJA STAGNACIJA + 5% DO -5%	PADEČ ZA VEČ DECREASE OVER KOT 5%	PADEČ ZA VEČ DECREASE OVER KOT 5%

Četrty razred s stagnacijo prebivalstva v prvem in rastjo prebivalstva v drugem obdobju vključuje 4,1 % KO in 5,6 % prebivalstva, kar potrjuje zakonitost, da vsi razredi, ki izkazujejo rast prebivalstva v drugem obdobju vključujejo večja naselja. Predvsem so to KO na robu tistih naselij, ki kažejo večji razvoj in so sestavni del območij s pozitivnim gibanjem števila prebivalstva okrog vseh občinskih središč.

Peti razred s stagnacijo števila prebivalstva v obeh obdobjih zajema skupno 8,7 % KO in 9,7 % prebivalstva. Tukaj nastopajo močno nadpovprečne vrednosti pri občinah Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin. Zlasti veliko je teh KO v Vipavski dolini in v osrednjem delu Krasa. To so tista naselja, ki jih je urbanizacija še zajela.

Stagnacijo v prvem in padec števila prebivalstva v drugem obdobju beleži 15,4 % KO z 9,1 % prebivalstva. K tej skupini gre za KO z manjšimi naselji nekje na prehodu k naseljem, ki kažejo absolutno nazadovanje.

Padec števila prebivalstva v prvem in rast v drugem obdobju izkazuje le 1,4 % KO s tudi toliko prebivalstva. To so praktično izjemni primeri KO, ki jim je določen dejavnik dal impulz k novejšemu razvoju.

Padec v prvem in stagnacijo v drugem obdobju pa beleži 8,1 % KO s 4,7 % prebivalstva. Gre predvsem za KO na obrobju Vipavske doline, ki jih je že dosegla urbanizacija in se je odseljevanje zaustavilo.

Kar v 43,8 % vseh KO z 19,9 % prebivalstva je število prebivalstva v obeh obdobjih nazadovalo. Gre za najbolj odmaknjen prometno izoliran in hribovit svet, ki je bil že večkrat opredeljen. Na splošno je v obdobju 1953-61 v precejšnjem številu naselij prebivalstvo naraščalo, večinoma izredno skromno. Malo je bilo naselij z močnejšim nazadovanjem števila prebivalstva, tako da močnejše depopulacije še ni bilo. V obdobju 1961-71 se je diferenciacija nekoliko poglobila, predvsem pa je prebivalstvo v večini naselij nazadovalo hitreje kot v obdobju 1953-61.

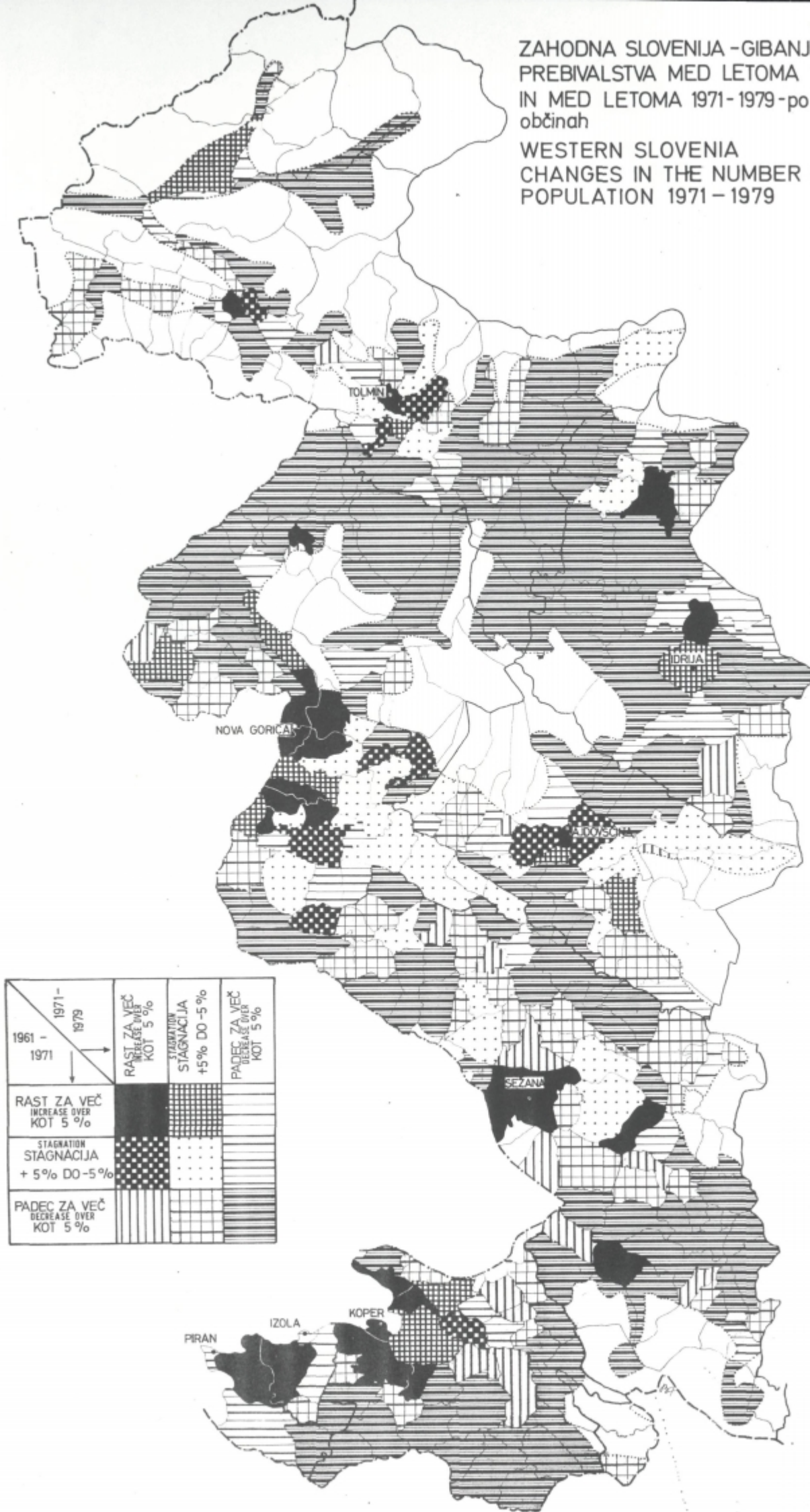
Gibanje števila prebivalstva 1971-79

Na novejši razvoj prebivalstva je rezultat dveh dejavnikov: preteklega demogeografskega razvoja in vseh pogojev za bivanje človeka v nekem okolju, ki so se do danes oblikovali. K slednjim pogojem je treba v prvi vrsti šteti razvitost centralnih naselij, možnosti dnevne migracije (dostopnost) in splošno ekonomsko stanje prebivalstva. Vsekakor so se ti pogoji v zadnjih desetih letih bistveno izboljšali. Poleg tega se je veliko prebivalstva odselilo že v prejšnjem obdobju, kar je nadalje močno zmanjšalo število kandidatov za odselitev.

Izstopa pravzaprav ena sama močna polarizacija KS in sicer v skupini rahlega nazadovanja in stagnacije, oboje skupaj z 79,4 % KS. Ta skupina še posebej izstopa v občinah Tolmin (84,6 %), Ajdovščina (85,8 %), Sežana (84,8 %), Nova Gorica (80,0 %) in Idrija (83,4 %). Močno so se zmanjšali ekstremi in tudi v regionalni strukturi znotraj občin ni tako velikih razlik kot v poprejšnjih dveh

ZAHODNA SLOVENIJA - GIBANJE ŠTEVILA
 PREBIVALSTVA MED LETOMA 1961-1971
 IN MED LETOMA 1971-1979 - po katastrskih
 občinah

WESTERN SLOVENIA
 CHANGES IN THE NUMBER OF
 POPULATION 1971 - 1979

1961 - 1971	1971 - 1979	RAST ZA VEČ INCREASE OVER KOT 5 %	STAGNACIJA STAGNACIJA +5% DO -5%	PADEČ ZA VEČ DECREASE OVER KOT 5 %
RAST ZA VEČ INCREASE OVER KOT 5 %	STAGNACIJA STAGNACIJA +5% DO -5%	STAGNACIJA STAGNACIJA +5% DO -5%	PADEČ ZA VEČ DECREASE OVER KOT 5 %	PADEČ ZA VEČ DECREASE OVER KOT 5 %

obdobjih. Nadaljnja depopulacija se je nekoliko zmanjšala, ponekod celo ustavila. Ne moremo pa govoriti o napredovanju števila prebivalstva. Stagnacijo beležimo v neposredni bližini mejnih prehodov, ob večjih prometnicah in k centru bolj dostopnih predelih ter povsod tam, kjer so se okrepili manjši centralni kraji.

Še večjo razliko v gibanju števila prebivalstva pokaže to obdobje pri pregledu po KO. Rast prebivalstva je zabeležilo 14,8 % KO, v katerih je živelo 47,9 % prebivalstva, stagnacijo 30,2 % KO z 27,7 % prebivalstva in nazadovanje 52,8 % KO z 24,9 % prebivalstva.

Kombinacija dveh obdobj: 1961-71 in 1971-79 ta trend gibanja števila prebivalstva v zadnjih letih le še potrdi in ga tudi prostorsko razvojno prikaže.

Rast prebivalstva v obeh obdobjih je imelo 7 % KO z 41,7 % prebivalstva. V to kategorijo pridejo vsi centralni kraji višje stopnje od centralne vasi, ki so se po letu 1961 kontinuirano razvijali, ob vedno bolj uveljavljenem policentričnem razvojnem sistemu pa v zadnjem času tudi gospodarsko hitreje krepili.

V drugi razred z rastjo prebivalstva v prvem in stagnacijo v drugem obdobju spada 3,8 % KO z 11,1 % prebivalstva. Sem sodijo tiste KO, ki sicer vse ležijo neposredno ob prvih, vendar ne na glavni razvojni osi (največkrat glavni komunikaciji) ali pa nekateri kraji, ki niso v zadnjem obdobju dobili večjih gospodarskih impulzov (Bovec, Idrija, Vipava, Kanal, Dobrovo).

Rast števila prebivalstva v prvem in nazadovanje v drugem obdobju kaže 3,2 % KO z le 1,6 % prebivalstva. To so manjša naselja in so pravzaprav izjemen primer v vsej regiji.

Stagnacijo v prvem in porast števila prebivalstva v drugem obdobju je imelo le 3,2 % KO z 4 % prebivalcev. Po razvojnih tendencah so te KO na drugem mestu in ležijo na glavnih smereh urbanizacije, ki se iz največjih centralnih naselij širi navzven. Njihovo skromno število potrjuje skromen razvoj prebivalstva v vsej obravnavani regiji in so tudi prostorsko omejene skoraj v celoti na Vipavsko dolino.

Stagnacijo je v obeh obdobjih imelo 9,9 % KO z 8,9 % prebivalcev. Skupaj s kategorijami, ki kažejo večanje števila prebivalstva v zadnjem obdobju, tvorijo te KO zunanji rob dnevne migracije delovne sile, kjer je v glavnem ustavljeno odseljevanje in kamor prodira tudi že urbanizacija. Predvsem je veliko teh KO v Vipavski dolini, na Tolminskem so le v Tolminski kotlini sami in nobena ni na Koprskem. Odstotek teh močno izstopa v občinah Ajdovščina in Nova Gorica.

Stagnacijo v prvem in nazadovanje števila prebivalstva v drugem obdobju beleži 6,7 % KO z 6,2 % prebivalstva, z nadpovprečnim deležem v občinah Idrija in Tolmin in tvorijo obrobje KO z najslabšim demografskim razvojem.

V razred z nazadovanjem števila prebivalstva v prvem in napredovanjem v drugem obdobju sodi 4,6 % KO in 2,2 % prebivalstva z nadpovprečnim deležem v občinah Koper in Sežana. Pojavljajo se povsod tam, kjer sta dva momenta, raz-

voj centralnega naselja in asfaltiranje ceste povzročila v zadnjih desetih letih priseljevanje in urbanizacijo. Veliko bolj zastopana je skupina KO, v katerih je prebivalstvo v prvem obdobju nazadovalo in stagniralo v drugem obdobju. Sem sodi 16,5 % KO z 7,7 % prebivalstva, njihovo število se pa še nadalje večja na račun zadnje kategorije z absolutnim padcem v vsem obdobju.

Prostorsko širjenje te skupine kaže največkrat demografsko neperspektivna območja s pretežno ostarelim prebivalstvom.

Zadnja kategorija z nazadovanjem števila prebivalstva v obeh obdobjih zajema kar 42,9 % vseh KO, a le 17,1 % vsega prebivalstva. To območje ni več tako sklenjeno kot je bilo v poprejšnjih obdobjih, predvsem zaradi stagnacije prebivalstva na obrobju tega območja. Poleg Tolminskega in severnega dela novogoriške občine se posamezni pasovi tega pojavljajo še na Krasu in kompaktnije območje v Brkinih in Koprskih brdih. To območje skupaj z nekaterimi drugimi tudi gospodarsko močno nazaduje. Ker gre za kmetijske predele, je večina obdelovalnega zemljišča že opuščena, v ospredju je ogozdovanje. O kakršni koli urbanizaciji tukaj ne moremo govoriti.

Podrobnejši pregled po naseljih še dopolnjuje ugotovitve iz predhodne analize, da se po letu 1971 večja število naselij, v katerih prebivalstvo narašča, čeprav razmeroma skromno. V večini je rast komaj pozitivna. Tudi vsi drugi premiki so šli v smeri zmanjšanja števila naselij z močnejšim nazadovanjem prebivalstva, kar jasno kaže spodnja tabela za večino občin:

Občine	Ajdovščina	Idrija	Koper	Nova Gorica	Sežana	Tolmin
rast	41,6 %	18,2 %	47,2 %	36,7 %	18,7 %	21,6 %
zmanjšanje						
0 - 10%	41,6 %	27,2 %	27,8 %	38,2 %	45,0 %	38,3 %
10 - 20 %	16,8 %	45,4 %	22,2 %	19,1 %	28,5 %	28,3 %
20 - 30 %		6,1 %	2,7 %	5,9 %	5,0 %	8,3 %
30 - 40 %		3,0 %			1,2 %	3,3 %
40 - 50 %					1,2 %	

Glede na takšen razvoj števila prebivalstva se na vsem obravnavanem območju vse jasneje oblikujejo naslednje štiri kategorije večjih ali manjših območij, oziroma predelov:

- urbanizirana območja, ki predstavljajo urbana središča in tista sosednja naselja, ki so že njihovi dejanski sestavni deli, ter posamezna manjša centralna naselja do centralne vasi po Kokoletovi klasifikaciji¹⁶;
- urbanizaciji podvržena območja v ožjih vplivnih območjih naselij iz prve skupine;
- območja s stagnacijo prebivalstva v vseh tistih predelih obravnavanih občin, kjer prometna dostopnost omogoča dnevno migracijo delovne sile in tudi sicer vsakodnevno komunikacijo prebivalstva z regionalnimi ali večjimi lokal-

nimi središči. Rezultat takšnega položaja, oziroma pogojev, so sicer redke, vendar prisotne obsežnejše adaptacije hiš in posamezne novogradnje. Slednjega je več v tistih predelih, ki jih je močnejše prizadel potres 1976. leta; območja absolutnega in relativnega nazadovanja števila prebivalstva, identična s hribovitimi alpskimi predeli, na Krasu in v Koprskih brdih. Takšni predeli imajo le v redkih primerih realne pogoje za dnevno migracijo v večja središča in jih skupno označuje negativnost celega kompleksa razvojnih dejavnikov (promet, izraba zemlje, infrastruktura, delovna mesta itd.).

Razvoj prebivalstva v centralnih naseljih

Predhodna analiza je pokazala, da se je v vsem povojnem obdobju, še zlasti pa v zadnjih dvajsetih letih, število prebivalstva povečalo skoraj izključno v centralnih naseljih in nazadovalo v ostalih, predvsem tudi manjših naseljih. Ta razkorak se je v zadnjih letih še stopnjeval. Centralna naselja vseh stopenj so pridobivala nove funkcije, zlasti boljše prometno infrastrukturo, kar je privedlo tudi do kopičenja prebivalstva v njih. Na vsem obravnavanem območju se je praktično uveljavilo pravilo, da v večjih centralnih naseljih raste število prebivalstva hitreje.

Analiza obdobja najhitrejšega napredovanja števila prebivalstva v centralnih naseljih 1971-79 je pokazala povečanje za 25,3 % na celotnem območju, kar znaša 3,2 % letno. Ob tem se je število centralnih naselij povečalo od 101 na 119. To povečanje gre na račun priseljevanja iz drugih naselij občine, na drugem mestu so sosednje občine in šele nato priselitve iz drugih krajev SRS. Delež naravnega prirastka pa je močno različen in je v marsikaterem centralnem naselju celo manjši od selitvenega prirastka.

Spreminjanje števila prebivalstva v centralnih naseljih je bilo sila različno po občinah in še bolj po kategorijah centralnih naselij. Največji porast so imela centralna naselja občine Piran s 59,0 %, sledijo občine Nova Gorica 132,5 %, Koper 131,8 %, Tolmin 118,4 %, Ajdovščina 113,8 %, Sežana 113,0 %, medtem ko je v centralnih naseljih Izole prebivalstvo celo nazadovalo za 4,5 %.

V najvišji VI. stopnji centralnosti naselij sta Koper in Nova Gorica, v katerih je prebivalstvo nadpovprečno porastlo za 33,7 %, v skupnem številu pa kar za 9 750.

V drugo najvišjo V. stopnjo se je leta 1979 uvrstila Izola, zaradi česar se je zmanjšala naslednja IV. kategorija, v kateri se je število prebivalstva zmanjšalo za 13,7 %. Če upoštevamo tukaj še Izolo (poleg Ajdovščine, Pirana, Tolmina in Sežane - ta je prešla iz III. v IV. kategorijo), se je število prebivalstva povečalo za 23,5 %.

V III. stopnji centralnosti se je število naselij povečalo od enega na 4, leta 1979 so sem sodila naselja Vipava, Portorož, Bovec in Kobarid. Skupno se je zato število prebivalstva povečalo za 119,7 %.

Tudi število centralnih naselij II. stopnje se je povečalo od 6 na 8 (Divača,

Komen, Podbrdo, Most na Soči, Šempeter, Dobrovo, Dornberk in Kanal), število prebivalstva v njih pa za 21,5 %.

Število nadpovprečno opremljenih centralnih vasi se je zmanjšalo od 9 na 8 (Dekani, Miren, Branik, Renče, Deskle, Dutovlje, Divača), število prebivalstva v njih pa prav tako za 12,9 %. To je posledica vključevanja manjših naselij v to skupino centralnosti in odhoda večjih v višjo skupino. V kolikor bi primerjali gibanje števila prebivalstva v prvotnih devetih naseljih, ki so sodila v to skupino leta 1971, bi se število prebivalstva v tej skupini celo zmanjšalo za 81 ljudi ali za 1,1 %. To nedvomno potrjuje trditve, da je v vsem tem obravnavanem območju bolj v ospredju krepitev večjih centralnih naselij kot enakomernejša krepitev omrežja centralnih naselij ter večja dnevna migracija prebivalstva. Praviloma kažejo vsa ta centralna naselja ugodnejši trend razvoja števila prebivalstva, kolikor bližje centralnim naseljem ležijo in obratno, ko se v bolj oddaljenih število prebivalstva celo zmanjšuje.

Število centralnih vasi se ni zmanjšalo samo zaradi prehoda v višje, temveč tudi v nižje kategorije. Zato se je prebivalstvo v njih zmanjšalo za 25,3 %, kar je še vedno boljši odstotek kot ga predstavlja zmanjšanje števila teh naselij. Glede na to se je število prebivalstva v centralnih vaseh povečalo.

Najmočnejša pa je skupina subcentralnih vasi, skupaj 78. Število se je povečalo za 36,8 %, prebivalstvo pa samo za 22,8 %, kar pomeni nazadovanje prebivalstva v večini teh naselij, ki so največkrat močno oddaljena od večjih centrov, zapolnjujejo obsežne praznine in obmejne predele, nemalokrat ob malo-obmejnih prehodih.

Že sama ta analiza potrjuje ugotovitve iz prejšnjih poglavij o velikih razlikah v gibanju števila prebivalstva ne samo glede na velikost in funkcije naselij, temveč tudi na njihov makro in mikro položaj v celotni obravnavani regiji.

Funkcija industrije v regionalnem razvoju

Industrija se je na obravnavanem območju v večjem obsegu razvila šele po II. svetovni vojni. Najprej se je industrija razvijala v obeh največjih središčih, Kopru in Novi Gorici. Iz večjih obrtnih delavnic so se razvijala industrijska podjetja v ostalih večjih središčih in na novo je industrijo pridobilo tudi nekaj manjših centralnih krajev. Povečalo se je število industrijskih obratov, število industrijskih delovnih mest in število krajev z industrijo. Leta 1961 je bilo na vsem območju 62 industrijskih obratov, 1978 pa že 274.

Povojni razvoj industrije je močno izboljšal tudi njeno strukturo, ki pa še danes ni zadovoljiva. Ob pomanjkanju surovin se je industrija naslanjala predvsem na redke domače surovine - les, kamen ter kmetijske pridelke. Ta pečat ima tudi današnja industrija, ko se je sicer število krajev z industrijo povečalo in se je strukturno nekoliko popestrila, vendar je obdržala monostrukturalni značaj. In ker so večji, torej občinski centri časovno med seboj dokaj oddaljeni, imajo prebivalci velikega dela območja le skromne in omejene možnosti

za zaposlovanje v industriji.

Elementi za analizo industrije so bili zbrani po podjetjih leta 1978. Podatki so za okrog 80 % vseh industrijskih obratov z okrog 90 % vseh industrijskih delovnih mest. Tolikšen odstotek informacij omogoča realno prostorsko analizo industrije, otežkoča pa primerjavo s kompletnimi podatki za leta 1953, 1961 in 1971.

Med letoma 1961 in 1978 se je število industrijskih obratov povečalo za 346 %, število v industriji zaposlenih pa za 157 %, dokaj različno glede na strukturo in prostorsko razvrstitev.

Leta 1961 so na vsem območju prevladovali obrati lesne industrije, industrije gradbenega materiala in tekstilne industrije, ki so se nahajali v številnih krajih manj razvitih predelov, predvsem v občinah Idrija, Izola, Nova Gorica, Sežana in Tolmin. Drugo skupino po številu obratov pa so predstavljale kovinska in elektrotehnična industrija, živilska in grafična ter ostala industrija. Tretjo skupino so predstavljale elektrogospodarstvo ter industrija obutve in usnja. V prvi skupini je bilo torej 43,5 % vseh industrijskih obratov, kar potrjuje njen monostrukturni značaj. Ta se je sicer bistveno zmanjšal in je praviloma manjši v občinah z večjimi središči.

Število zaposlenih v raznih vrstah industrije ni bilo enako ali podobno deležem industrijskih obratov. Prve tri skupine industrije (tekstilna, lesna in industrija gradbenega materiala), so zaposlovale le 36,6 % industrijskih delavcev, predvsem na račun majhnih tekstilnih obratov. Večji so bili obrati kovinske industrije, ki so se leta 1961 nahajali največkrat v občinskih središčih. Razen navedenih štirih industrijskih panog in živilske industrije, so vse ostale močno zaostajale po številu zaposlenih.

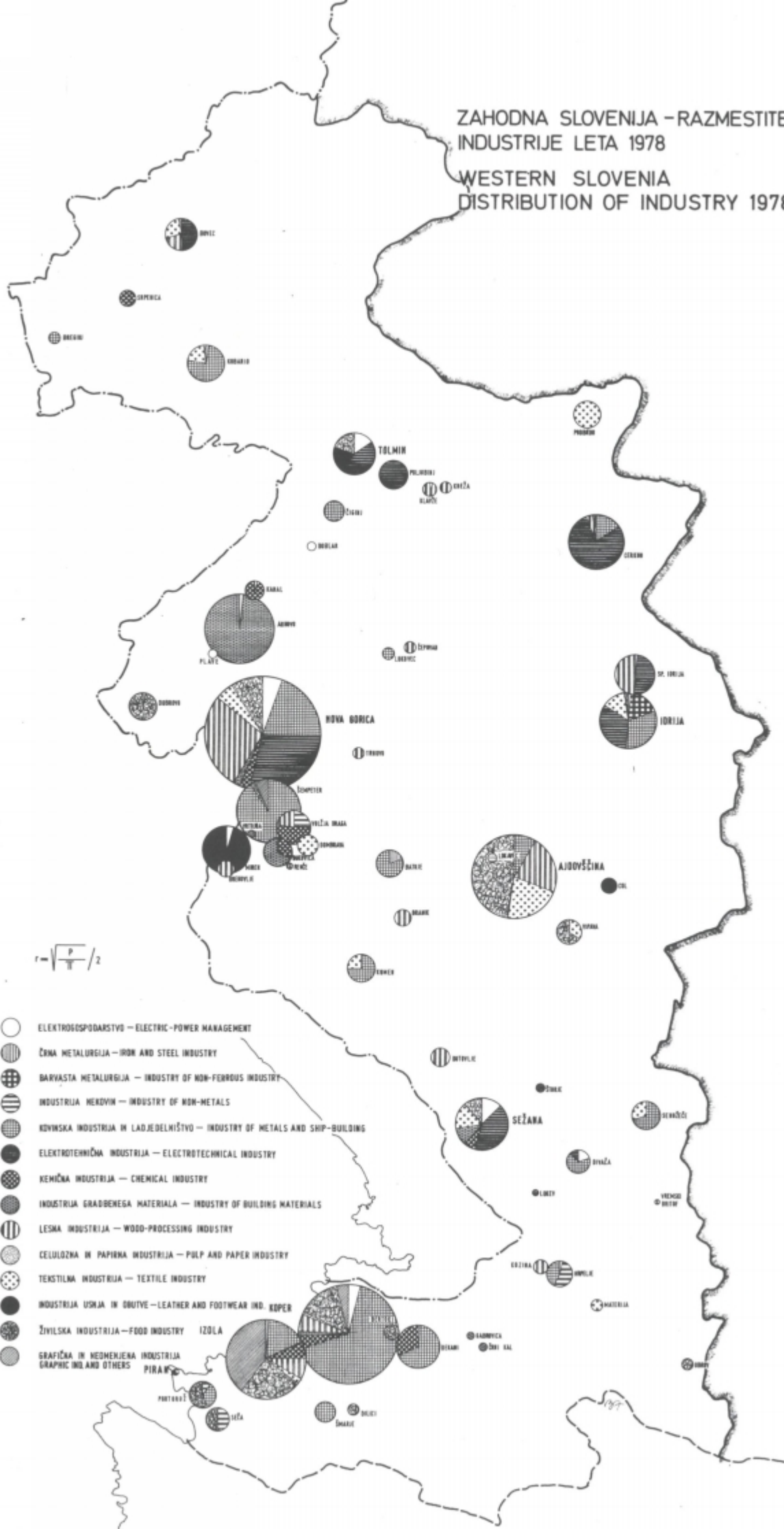
Do leta 1978 se je ob povečanju števila obratov in zaposlenih industrija tudi močno prestrukturirala. Izredno močno se je povečalo število obratov elektrogospodarstva, kovinske, kemične, tekstilne in živilske industrije, ki se je naslonila na lokalne surovinske vire. Zaradi prestrukturiranja se je spremenilo tudi razmerje med zaposlenimi v posameznih industrijskih panogah. Močno se je povečal odstotek zaposlenih v kovinski in elektrotehnični industriji. Zmanjšalo pa se je število zaposlenih v barvni metalurgiji zaradi ukinitve proizvodnje živega srebra v Idriji.

Velike spremembe je doživela mreža industrije in njena koncentracija v večjih središčih. Število industrijskih obratov se je močno povečalo v večini občin, razen v občinah Izola in Piran. Največ industrijskih obratov se je koncentriralo v občini Nova Gorica, od 11 leta 1961 na 76 leta 1978 z dokaj heterogeno strukturo in prevlado elektrogospodarstva, kovinske, gradbenega materiala, lesne in živilske industrije. Še bolj se je povečalo število zaposlenih v industriji, saj je v občini Nova Gorica 36,5 % vseh industrijskih delovnih mest.

Na drugem mestu, s precejšnjim zaostankom, je občina Koper z izredno velikim povečanjem števila industrijskih obratov od 6 na 52 in števila zaposlenih v

ZAHODNA SLOVENIJA - RAZMESTITEV
INDUSTRIJE LETA 1978

WESTERN SLOVENIA
DISTRIBUTION OF INDUSTRY 1978

$$r = \sqrt{\frac{P}{\pi}} / 2$$

- ELEKTROGOSPODARSTVO — ELECTRIC-POWER MANAGEMENT
- ČRNA METALURGIJA — IRON AND STEEL INDUSTRY
- BARJAVNA METALURGIJA — INDUSTRY OF NON-FERROUS INDUSTRY
- INDUSTRIJA NEKOVIN — INDUSTRY OF NON-METALS
- KOVINSKA INDUSTRIJA IN LADJEDELIŠTVO — INDUSTRY OF METALS AND SHIP-BUILDING
- ELEKTROTEHNIČNA INDUSTRIJA — ELECTROTECHNICAL INDUSTRY
- KEMIČNA INDUSTRIJA — CHEMICAL INDUSTRY
- INDUSTRIJA GRADBENEGA MATERIALA — INDUSTRY OF BUILDING MATERIALS
- LESNA INDUSTRIJA — WOOD-PROCESSING INDUSTRY
- CELULOZNA IN PAPIRNA INDUSTRIJA — PULP AND PAPER INDUSTRY
- TEKSTILNA INDUSTRIJA — TEXTILE INDUSTRY
- INDUSTRIJA USHJA IN OBUVE — LEATHER AND FOOTWEAR IND. KOPER
- ŽIVILSKA INDUSTRIJA — FOOD INDUSTRY IZOLA
- GRAFIČNA IN NEDEMERJENA INDUSTRIJA — GRAPHIC IND. AND OTHERS PIRANA

industriji za nekaj nad 100 %. Absolutno prednjači kovinska industrija s 64 % delovnih mest.

Po industrializiranosti je Ajdovščina na tretjem mestu, vendar je omrežje krajev z industrijo mnogo skromnejše od sežanske občine. Število obratov se je povečalo od 5 na 37, število zaposlenih v industriji pa za več kot 200 %. Kar 42,2 % delovnih mest je v živilski industriji, medtem ko je poprej s podobnim odstotkom prevladovala lesna industrija.

Izmed ostalih občin prednjači idrijska, kjer se je število industrijskih obratov povečalo od 4 na 27, število delovnih mest pa za 100 %, daleč najmočnejše v elektrotehnični industriji.

V občinah Izola, Sežana in Tolmin je število industrijskih delovnih mest skoraj enako, čeprav je v izolski občini za polovico manj industrijskih obratov kot v ostalih dveh. Tudi število delovnih mest se je v izolski občini povečalo le za okrog 27 %, v sežanski in tolminski pa za okrog 200 %. V občini Izola je kar 39,9 % industrijskih delovnih mest v zadnji kategoriji - grafična in ostala industrija, kar je velika izjema v vsem obravnavanem območju. Na drugem mestu je živilska industrija, ki je 1961. leta močno prevladovala s kar 65,6 %. V občinah Sežana in Tolmin pa so močno v ospredju kovinska, elektrotehnična in tekstilna industrija, ki so bile večinoma že poprej zastopane.

Razmestitev industrije kaže podoben model kot razmestitev prebivalstva, koncentracijo v večjih središčih, še zlasti v občinskih.

	Občinska središča	Regionalna središča	Ostali kraji
število industrijskih obratov 1961	29 46,8 %	14 22,6 %	19 30,6 %
število industrijskih obratov 1978	135 48,7 %	51 18,4 %	91 32,9 %
število industrijskih delovnih mest 1961	9 906 66,3 %	1 731 11,6 %	3 308 22,1 %
število industrijskih delovnih mest 1978	17 943 46,6 %	9 493 24,7 %	10 022 28,7 %

Ob močni koncentraciji industrijskih obratov v občinskih središčih, je tudi v manjših regionalnih središčih in drugih krajih, vključujoč centralne in subcentralne vasi, v zadnjih dvajsetih letih začelo obratovati veliko industrijskih obratov. Izredno močna koncentracija industrijskih delovnih mest v občinskih središčih 1961. leta (66,3 %) samo še potrjuje izredno neugodno stanje takratne industrije na celotnem območju. Vendar tudi današnje bistveno spremenjeno stanje, zaradi reliefnih pogojev in s tem povezane težke dostopnosti, še zdaleč ne omogoča vsem prebivalcem zadovoljive zaposlitve v industriji.

Seveda so precejšnje tudi razlike med udeležbo posameznih industrijskih panog

v treh kategorijah naselij.

leta 1961:	Občinska središča	Regionalna središča	Ostali kraj
kovinska industrija	25,2 %	17,6 %	
industrija gradbenega materiala		18,7 %	45,9 %
lesna industrija	18,4 %	12,7 %	
industrija usnja in obutve		24,7 %	
živilska industrija	19,3 %		
leta 1978:			
kovinska industrija	30,6 %	32,2 %	20,5 %
elektrotehnična industrija		37,4 %	
industrija gradbenega materiala			24,4 %
živilska industrija	22,2 %		
lesna industrija	17,0 %		

Koncentracija v treh kategorijah naselij je med občinami zelo različna, prav tako struktura industrijskih panog. Za občinska središča je 1961. leta značilna veliko večja monostrukturnost in največkrat visoka koncentracija ene industrijske panoge.

Kratka analiza zastopanosti posameznih industrijskih panog v regionalnih središčih se je med leti 1961 in 1978 še močneje spremenila kot pri občinskih središčih. Predvsem se je v njih močno povečalo število industrijskih obratov od 14 na 51 in število industrijskih delovnih mest od 1 731 na 9 493. Izmed regionalnih središč izbranih glede na število industrijskih delovnih mest (Bovec, Kobarid v občini Tolmin, Cerklje na Sp. Idrija v občini Idrija, Miren, Šempeter in Volčja Draga v občini Nova Gorica ter Dekani v občini Koper) leta 1961 Sp. Idrija in Šempeter sploh nista imela industrijskega obrata, pa tudi drugod sta bila le po eden ali dva, razen v Kobaridu. Do leta 1978 se je močno povečalo število industrijskih obratov v posameznih središčih in prav tako število zaposlenih. V Šempetru je bilo 10 obratov s 3 648 zaposlenimi, v Dekanih 8 obratov z 881 zaposlenimi in v Volčji Dragi 6 obratov s 561 zaposlenimi. To so trije primeri naselij v neposredni bližini obeh vodilnih industrijskih središč, ki so njihov podaljšek ali dopolnitev, pogojeni s pomanjkanjem prostora v Kopru in Novi Gorici ter zaradi drugih lokacijskih dejavnikov, odločilnih za namestitve industrije. Imenovana tri središča predstavljajo pravzaprav industrijske zone na obrobju Kopra in Nove Gorice z močno usmeritvijo v eno ali dve industrijski panogi; v Dekanih je 67,1 % zaposlenih v kovinski industriji in 32,3 % v šestih obratih kemične industrije; v Šempetru je pa 47,7 % zaposlenih v kovinski in v elektrotehnični industriji; v Volčji Dragi 51,9 % v kemični industriji, po 25,5 % in 22,6 % pa v industriji nekovin in lesni industriji. Največ, 19,6 %, je v vseh regionalnih središčih industrijskih obratov elektrotehnične industrije, v njih pa je 32,2 % in 16,1 % vseh delovnih mest. Pri Dekanih, Šempetru in Vol-

čji Dragi je stanje bistveno drugačno, kar kaže na lokacijo najnovejše, to je kemične industrije izven mest.

Tudi drugi regionalni centri so okrepili ali šele pridobili industrijsko funkcijo. Med njimi prednjači Cerklje ob Kopru s 1 442 delovnimi mesti pretežno v elektroindustriji, s 758 delovnimi mesti v elektro in lesni industriji pa se mu pridružuje še Sp. Idrija kot dislokacija občinskega središča Idrije. Bovec, Kobarid, Miren so zaenkrat povečali število delovnih mest predvsem na račun že poprej obstoječih manjših industrijskih obratov, ki so svojo proizvodnjo zasnovali na lastnih surovinah.

Med industrijskimi središči celotnega obravnavanega območja močno izstopata Nova Gorica in Koper, kjer je zastopanih največ industrijskih panog (po 8). Razlikujeta se po tem, da v Novi Gorici močno prednjačijo kovinska, elektrotehnična in lesna industrija, v Kopru pa samo kovinska industrija. Obe središči ležita na obrobju pokrajine in tudi svojih občin, kar prej vzpodbuja in dejansko povzroča priseljevanje kot dnevno migracijo. Ker pa se je industrija naselila tudi v njihovih sosednjih naseljih (pri Novi Gorici - Šempeter, Volčja Draga, Renče, Bukovica, Dombrava, Miren, Orehovlje in Anhovo; pri Kopru pa Izola, Bertoki in Dekani), gre za še povečano koncentracijo delovnih mest na majhnem prostoru na robu obravnavane pokrajine.

Med industrijske centre druge skupine lahko štejemo Ajdovščino in Izolo, ki pa že kažeta poteze monostrukturnosti, Ajdovščina v živilsko, tekstilno in lesno industrijo in Izola v živilsko, grafično ter drugo industrijo.

Tretjo skupino zelo pestrih industrijskih središč predstavljajo Idrija, Cerklje ob Kopru, Anhovo, Šempeter in Sežana. Razen Idrije in Sežane so ostali trije ekstremno monostrukturni, kar jih postavlja v položaj dopolnilnih industrijskih središč, še zlasti Anhovo in Šempeter. Če dodamo k tej skupini še nekoliko manjše, vendar za posamezne regije izredno pomembne kraje z industrijo (Bovec, Kobarid, Tolmin, Sp. Idrija, Miren, Volčja Draga in Dekani), je tako omrežje pomembnejših krajev z industrijo zaključeno.

Vse drugo so kraji s skromnim številom industrijskih delovnih mest, katerih vplivno območje dnevne migracije delovne sile je omejeno le na ožje okolje. Tudi struktura teh naselij je zelo različna glede na njihovo regionalno funkcijo in glede na sedanje tendence njihovega razvoja. Med njimi izstopajo Podbrdo, Dobrovo, Bukovica, Batuje, Buje, Vipava, Senožeče, Divača, Hrpelje in Portorož, vsi s sila različno, največkrat z dvema industrijskima obratoma različnih panog.

Obrt kot element infrastrukturne opremljenosti prostora

Obrt kot sestavni del infrastrukturne opremljenosti obravnavanega območja kaže podobne tendence v razvoju, strukturi in prostorski razporeditvi kot v drugih slovenskih pokrajinah. To pomeni večjo koncentracijo v večjih naseljih in blizu njih, večjo raznovrstnost v njih in močne tendence v prestrukturiranju (karta 4,5).

Hkrati se v njeni pogostnosti in razporeditvi kažejo učinki odprte meje (taksi-sti, gostilne, usluge), večje pa so zato tudi razlike znotraj območja.

Vse obrti so združene v osnovnih devet skupin, te pa še nadalje v tri:

I. prva skupina predstavlja najbolj aktivne proizvodne obrti (predelava kovin, lesa in stavbna obrt).

II. Druga skupina vključuje predvsem raznovrstne tradicionalne obrti (tekstilne in usnjarske izdelke, izdelava živil in izdelava ter popravilo raznovrstnih drugih izdelkov).

III. Tretja skupina vključuje predvsem vse vrste storitev (obrtne, osebne in druge storitve, gostinstvo, avtoprevozniki).

Najgostejša je mreža obrtnikov na širšem območju obeh največjih središč, Kopa in Nove Gorice. To sovpada z največjo koncentracijo prebivalstva v nadpovprečno velikih naseljih.

Skupaj z urbanizacijo, ki je tukaj najmočnejša, se sem selijo nove obrti, predvsem iz I. in III. osnovne skupine. Druga koncentracija je okoli ostalih občinskih središč in tretja ob glavnih komunikacijah.

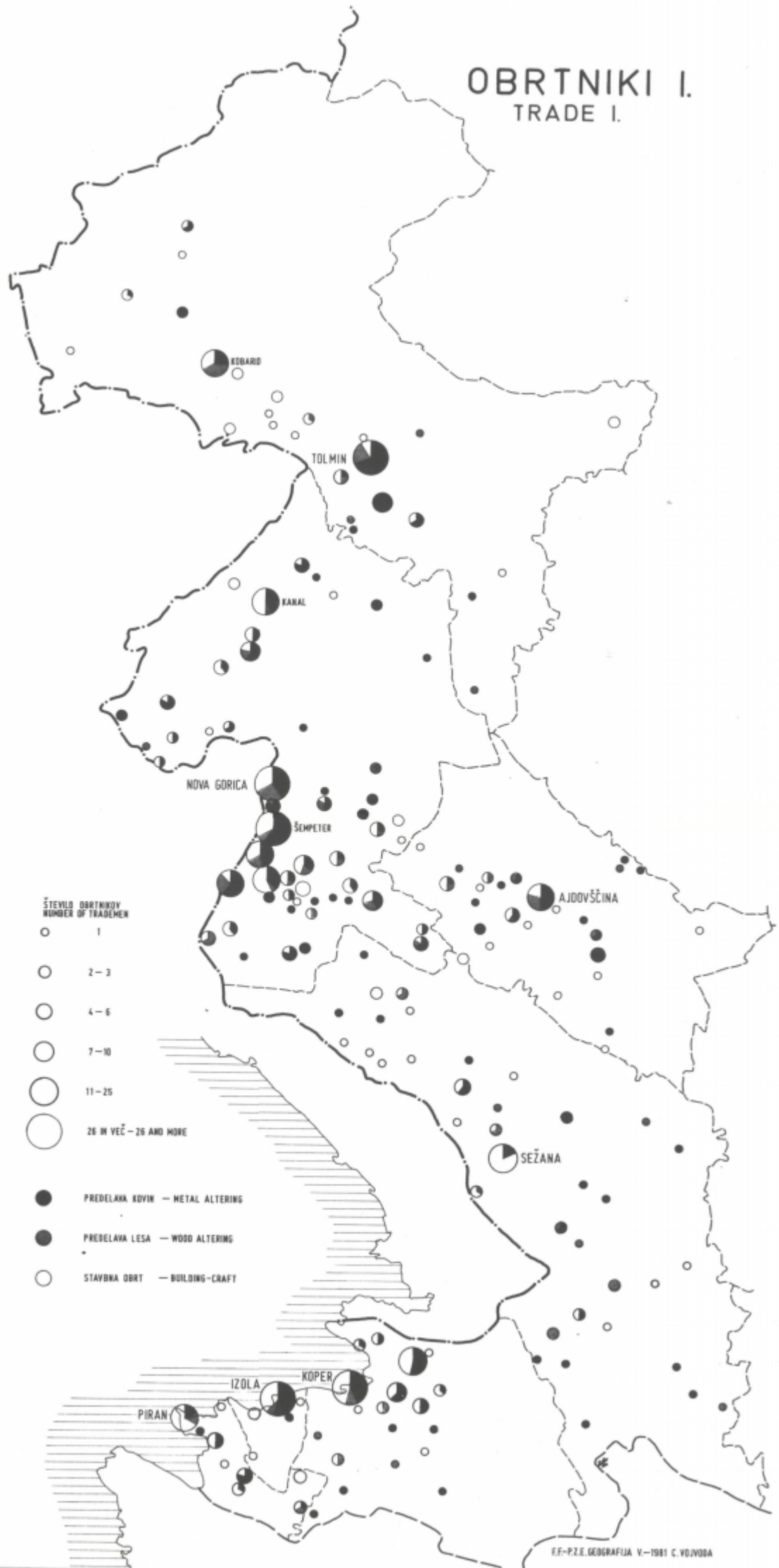
Prva osnovna skupina obrti vključuje kar 624 ali 28,5 % vseh obrtnikov, druga 267 ali 12,2 % in tretja 1 300 ali 59,3 %. Takšno razmerje je ohranjeno tudi v posameznih občinah. Znotraj teh treh skupin pa so seveda precejšnje razlike, ki kažejo na funkcijo obrti kot na regionalni razvojni dejavnik. Njihova prisotnost je hkrati odraz potreb in stanja infrastrukturne opremljenosti, ki je tudi glede na to funkcijo prostorsko močno različna.

V I. skupini obrti sta v ospredju predelava kovin in stavbna obrt z 12,8 % oz. 11,3 %, medtem ko je obratov lesne obrti le 4,4 %. Deloma je v razvrstitvi opaziti tudi vpliv surovinske baze, ki je pogojila njihov nastanek in razvoj, kar velja še posebej za stavbne obrti in deloma tudi za lesno obrt. Glede na to je delež te skupine obrti z 42,9 % visok v tolminski občini, nad povprečjem pa je še v občini Ajdovščina in Sežana.

II. skupina obrtnikov (izdelovanje tekstilnih izdelkov, izdelava živil, izdelava in popravilo raznovrstnih izdelkov) kaže tendence nazadovanja števila in nje-govega omrežja. Nadpovprečno je ta vrsta obrti zastopana v razvitejših občinah in je mnogo bolj kot ostale vrste obrti vezana na večja centralna naselja.

III. skupina obrtnikov je zastopana kar 59,3 %, obsega pa posebne obrti, ki še najbolj sodijo v to vrsto infrastrukture (obrtne in druge osebne storitve, gostinstvo, avtoprevozniki). Med njimi prednjačijo avtoprevozniki, ki se nahajajo zlasti v in okoli centralnih naselij. Razen tega jih je veliko v Goriških brdih, kar je povezano z intenzivno agrarno proizvodnjo. Prostorska mobilnost te vrste "nove" obrti omogoča njihovo večjo disperzijo. K njenemu razvoju prispeva tudi odprta meja, preko katere se pretakajo ljudje in blago. Izmed ostalih dveh skupin obrti so gostinski obrati najbolj razširjeni po vsem obravnavanem območ-

OBRTNIKI I. TRADE I.

ju in prav obmejni položaj ter turistična funkcija sta to število močno povečali.

Enako kot vse druge dejavnosti je tudi obrt močno koncentrirana v centralnih naseljih, še zlasti v večjih. V občini Nova Gorica je kar 26 % vseh obrtnikov v Novi Gorici, v ostalih centralnih naseljih 27 %, v zelo številnih subcentralnih vaseh 23,7 % in v ostalih naseljih 23,2 %. Če zadnji dve skupini naselij združimo, dobimo polarizacijo v dveh smereh, v Novi Gorici in v številnih naseljih brez centralne funkcije. Po tem lahko govorimo o dobro razvitem omrežju obrti v tem najbolj organiziranem in prometno najboljše povezanem območju Slovenskega Primorja. Ne moremo pa govoriti o ugodni sestavi obrti.

Občina Koper je po številu obrtnikov na drugem mestu (516). Zaradi slabše razvitega omrežja naselij in še posebej centralnih naselij, je koncentracija v Kopru z 61,2 % izredno velika, v vseh ostalih skupinah naselij je delež skoraj enak. Podobno kot v občini Ajdovščina tudi tukaj ni bistvenih razlik v strukturi obrti v različnih skupinah naselij.

V vseh ostalih občinah je število obrtnikov podobno, od 205 do 229. V Ajdovščini je le 34,6 % obrtnikov občine, mnogo več (39,0 %) kot v ostalih skupinah jih je še v skupini naselij brez večje ali sploh brez centralne funkcije. Podobno je v občinah Piran in Tolmin. Velika koncentracija obrti v občinskem središču je še Izoli, medtem ko v občini Sežana močno prevladuje odstotek obrtnikov v najmanjših naseljih.

V celoti sledi tudi obrt mreži poselitve in mreži centralnih krajev. To pa pomeni ob sicer še dokaj gosti mreži obrtnikov pomanjkanje te infrastrukture v posameznih, zlasti obrobni predelih občin. Podpovprečno regionalno razvitost kažejo vse tri vrste obrti iz II. skupine ter obrtne, osebne in druge storitve. Zadovoljivo stanje kažejo vse tri vrste obrti iz prve skupine in nadpovprečno razvitost gostinstva ter avtoprevozniki, kar je pogojeno s širšimi regionalnimi, celo državnimi in prekmejnimi tokovi.

Med centralnimi naselji imajo izredno slabo razvito obrt v Bovcu, Podbrdu, Vipavi, Dobrovem, velika deficitarna področja pa so še v občinah Sežana in Koper.

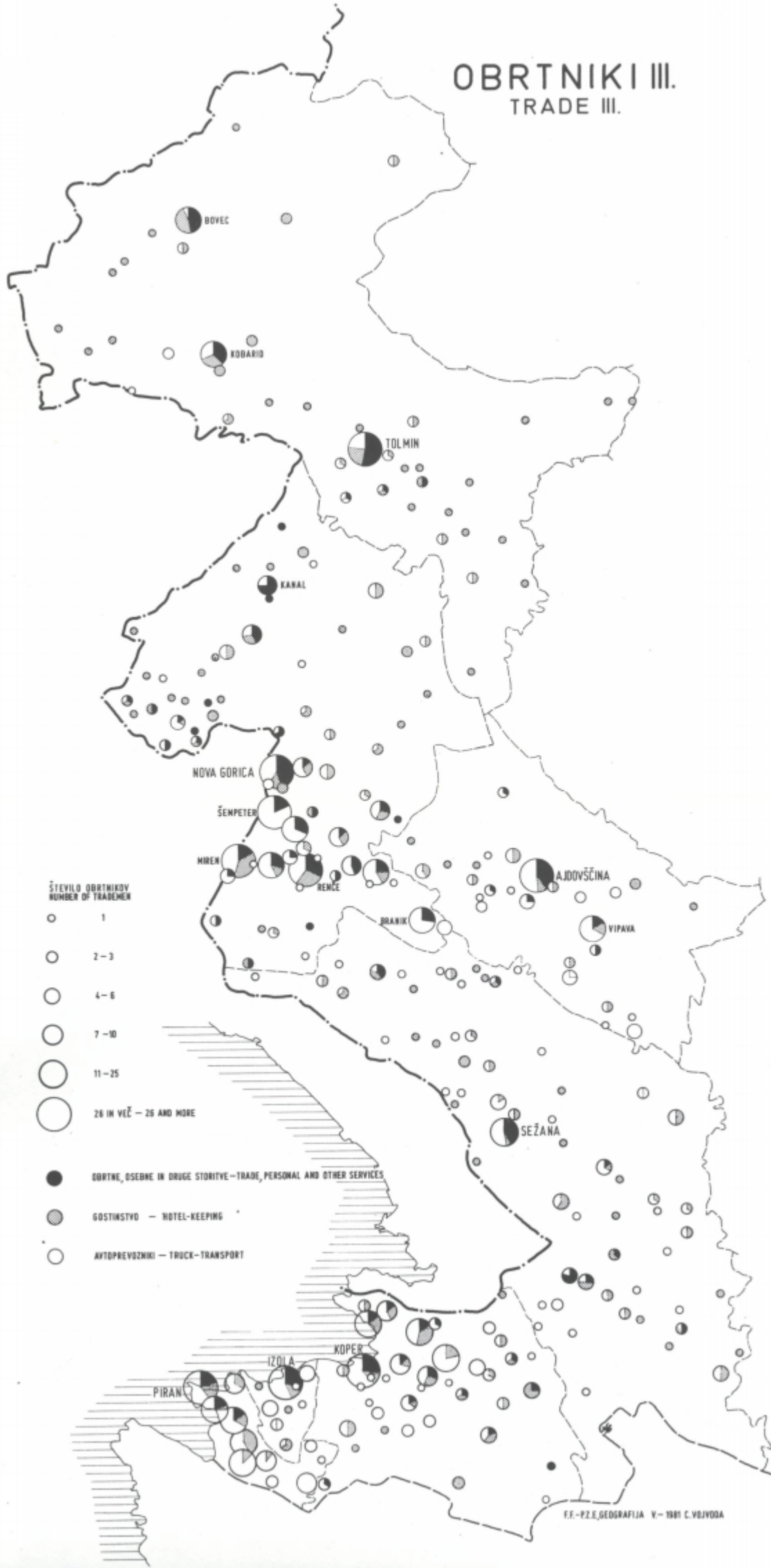
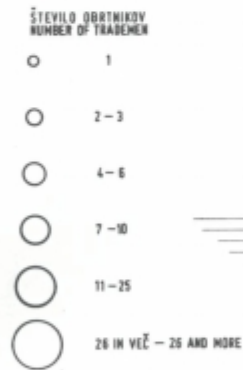
Trgovina kot element infrastrukturne opremljenosti prostora

Podobno kot omrežje naselij in drugih dejavnosti, se tudi omrežje trgovin prilagaja reliefni dinamiki. Glede na to se je izoblikovalo določeno omrežje trgovin, temu pa so se pridružili še drugi specifični dejavniki, ki so to omrežje prej dopolnili kot modificirali. V prvi vrsti sta to prometna funkcija tega območja ter položaj ob odprti meji, kar se prepleta in potencirano vpliva na trgovinsko omrežje. Specifičnosti so močno prisotne tudi v sami strukturi trgovine.

Omrežje in struktura trgovin je v celotnem območju opredeljena z naslednjimi značilnostmi:

- nadpovprečno razvito omrežje trgovin;

OBRTNIKI III. TRADE III.

- razlike v gostoti trgovskega omrežja glede na obmejni položaj;
- nezadovoljiva struktura trgovskega omrežja, enostranska usmerjenost;
- nezadostna razvitost trgovine v večjih centralnih naseljih;
- razvoj novih obmejnih trgovskih središč.

Vse to je rezultat spleta dejavnikov, od naravnih do političnih v preteklosti in sedaj, ko se prav v tej gospodarski dejavnosti pogoji izredno hitro spreminjajo. V preteklosti dokaj zaprto območje je postalo eno najbolj prometnih, predvsem v smeri V - Z. Tukaj so se nakopičile številne dejavnosti, od turizma in pristaniškega gospodarstva, do industrije. Preko tega območja se pretaka ogromno denarja v vseh valutah in vsaj majhen del tega tukaj tudi ostane. Izreden razmah turizma, tranzitnega turističnega in tovarnega prometa, prometa s prekmejnimi nakupovalnim ciljem, so osredotočili izredno veliko ljudi, ki so vsi tudi potencialni potrošniki. K temu je treba dodati še vedno prisotno atraktivnost prekmejne oskrbe zaradi razlik v ceni, kvaliteti, pristnosti itd., rekreacije, sorodstva, kar poleg stalnega večanja kupne moči domačega prebivalstva močno povečuje obseg oskrbe v velikem številu obmejnih centralnih naselij.

Nadpovprečno razvito trgovsko omrežje se kaže na več načinov, predvsem pa v gostoti prebivalcev na trgovino in v številu naselij s trgovinami. Ob slovenskem povprečju 20,3 % naselij z vsaj eno trgovino, je ta vrednost za občino Ajdovščina najvišja v SRS z nad 50 %, za občino Piran nad 40 %, za občini Nova Gorica in Tolmin med 35 in 40 % in za občine Izola, Koper, Sežana in Idrija med 25 in 30 %. To je v celoti največje sklenjeno območje v SRS s tako gostim trgovinskim omrežjem¹⁷. Seveda gre v tem primeru za vsakodnevno oskrbo, za trgovine z živili in trgovine z mešanim blagom. To je tudi posledica načina poselitve prostora. Vendar potrjuje nadpovprečno gostoto trgovin tudi odnos med številom trgovin in številom prebivalstva. V SRS pride 284 prebivalcev na eno trgovino. V občini Koper le 200, Nova Gorica 214, Sežana 170, Tolmin 170, Ajdovščina 232, Izola 223, nad povprečkom pa je v občinah Idrija 286 in Piran 294.

Glede na to je mogoče zaključiti, da je osnovno omrežje trgovin gosto, še posebej ker so obsežni predeli zaradi strmin neposeljeni. Tudi karta kaže dokaj gosto mrežo naselij s trgovinami, predvsem z eno osnovno trgovino. Tako ugodno stanje ni v trgovinskih središčih, ki so preslabo in predvsem enostransko opremljena s trgovinami. Primerjava gostote skupin trgovin glede na prebivalstvo to potrjuje. Skupina trgovin z živili je daleč najbolj razvita in znaša povpreček prebivalcev na tovrstno trgovino v SRS 459. V občini Nova Gorica je ta gostota le 310, v naselju Nova Gorica celo le 262, v Šempetru 225, Mirnu 260, Kanalu 160 in v Renčah 61. V občini Koper je gostota 331 (Koper 267), v občini Tolmin 221 (Tolmin 120), v občini Izola 332, Ajdovščina 322, Piran 224, Idrija 422¹⁸. To pomeni zelo ugodno stanje, ki se rezultira v dveh smereh. Prvič so centralna naselja nadpovprečno opremljena s to kategorijo trgovin in drugič je omrežje

teh trgovin zelo gosto, kar omogoča prebivalstvu domala celotnega obravnavanega območja relativno hiter dostop vsaj do osnovne oskrbe. Zlasti nadpovprečna opremljenost centralnih naselij s trgovinami za kratkoročno oskrbo je neposredni vpliv prekmejnih tokov, bližine odprte meje, v obmorskem predelu pa je treba k temu prišteti tudi turistični promet.

V okviru srednjeročne in dolgoročne oskrbe je stanje veliko slabše in večina občin zaostaja za republiškim povprečkom.

Najbolj pogoste so poleg trgovin z živili trgovine s tekstilnimi izdelki, pri katerih pride na eno 3 738 prebivalcev v SRS. V obravnavanih občinah je ta gostota naslednja: Ajdovščina 4 314, Idrija 4 433, Izola 3 496, Koper 5 063, Nova Gorica 5 145, Piran 3 089, Sežana 7 655 in Tolmin 4 386. Podobno je stanje tudi v drugih skupinah trgovin za srednjeročno oskrbo, pri dolgoročni oskrbi pa je stanje še slabše. Trgovine za srednjeročno in dolgoročno oskrbo so samo v večjih središčih, centralnih krajih II., III., IV., V. in VI. stopnje po Kokoletu. Če k temu dodamo še to, da sta s tovrstnimi trgovinami bolj opremljena le Koper in Nova Gorica, ima seveda precejšen del prebivalstva celotnega območja slabše možnosti za tovrstno oskrbo. V bližini tudi ni drugega večjega središča, zato so prebivalci pri tovrstnih nakupih močno usmerjeni v prekmejno oskrbo in v oskrbo v Ljubljani.

V centralnih naseljih so koncentrirane vse vrste trgovin, njihovo število in opremljenost pa sta odvisna od njegove velikosti. Glede na to so se oblikovala gravitacijska območja posameznih oskrbnih središč in posameznih vrst oskrbe. Kratkoročno oskrbo zadovoljujejo prebivalci v bližnjih naseljih, čemur služi že poudarjena relativno ugodna mreža te vrste trgovin. Podrobna analiza gravitacije te vrste oskrbe pa kaže povsod močno prevlado teh nakupov v občinskih središčih, ob njih pa še v Kozini, Kobaridu in Bovcu. Če pri srednjeročni oskrbi je v občinah Tolmin, Nova Gorica, Ajdovščina in Sežana občinsko središče tudi nakupovalno središče za vsa naselja v občini. Le na obali opravlja funkcijo srednje in dolgoročne oskrbe skoraj v celoti Koper.

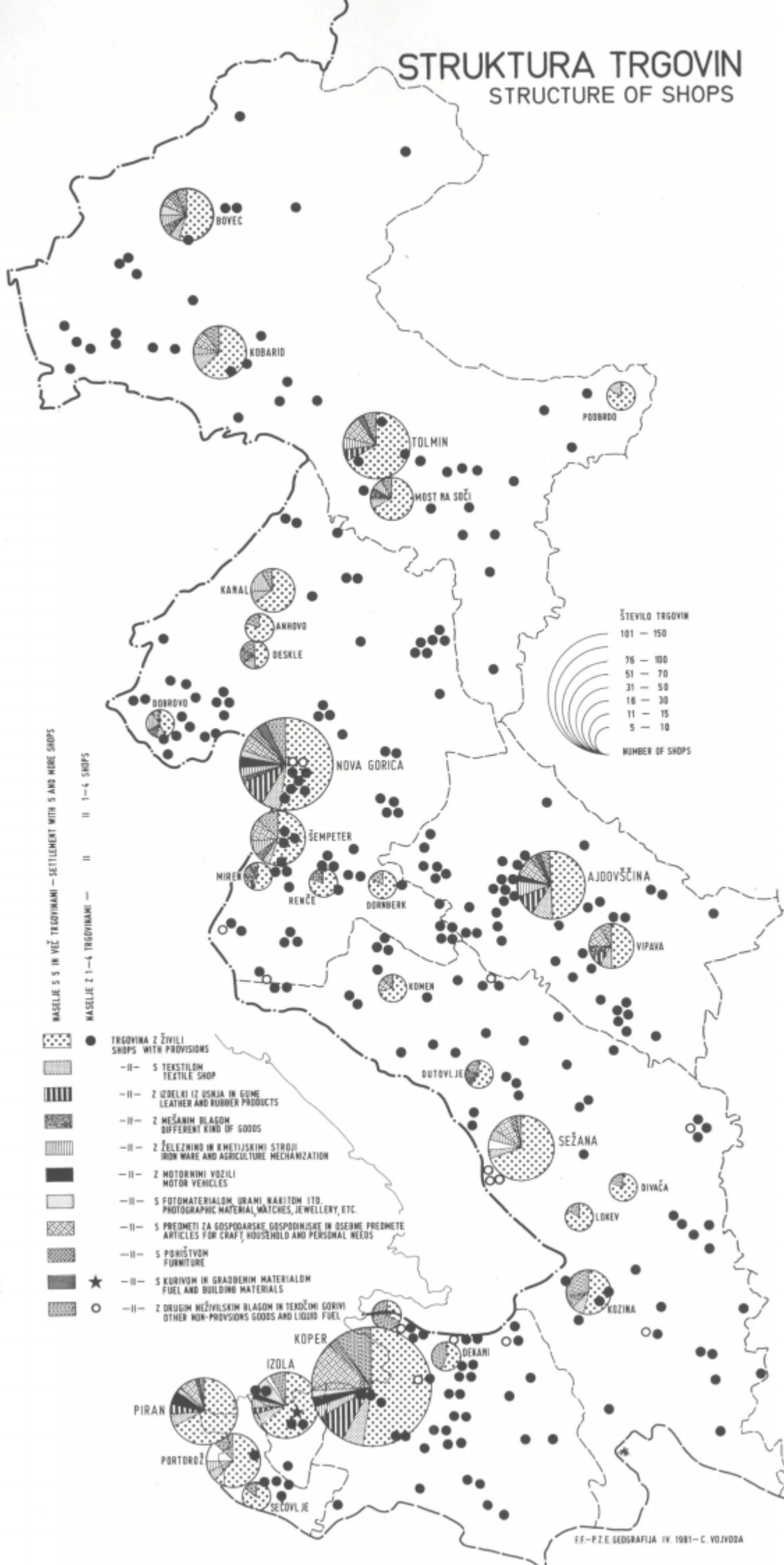
Pri srednjeročni oskrbi se pojavljajo tudi vplivi neka terih središč izven obravnavanih občin: prek meje Videm, Gorica, Cedad, Tržič in Trst, tostran meje pa Postojna in Ljubljana. V dolgoročni oskrbi je zlasti pomembna funkcija Nove Gorice za celotno območje, pa tudi Ljubljane.

Tako imamo v okviru trgovske funkcije na obravnavanem območju dve osnovni vplivni območji, novogoriško in koprsko. Vplivno območje Nove Gorice obsega občine Tolmin, Nova Gorica, Ajdovščina in del Sežane, ostalo območje, ki je prostorsko mnogo manjše, pa odpade na Koper.

Drugo stopnjo vplivnih območij trgovin tvorijo občinska središča Tolmin, Ajdovščina in Sežana z blizu 3/4 trgovin za vsakodnevno potrošnjo. Piran in Izola te stopnje centralnosti glede na trgovsko funkcijo ne dosežata.

Kot posebna kategorija pa izstopajo kraji, ki po svoji trgovski opremljenosti močno presegajo potrebe svojih krajev in svojega vplivnega območja, v kolikor

STRUKTURA TRGOVIN STRUCTURE OF SHOPS

ga sploh imajo. Pri njih je izredno pomembna prekmernja oskrba na ravni vsakodnevnih oskrb. Sem sodijo Kobarid, Sempeter, Dutovlje, Sežana, Kozina, Lokve ter še nekatera manjša naselja, katerim je to edina funkcija, ki v njih ohranja določeno vitalnost, zadržuje prebivalstvo in povzroča celo urbanizacijo. Nekaj majhnih naselij ob ali blizu maloobmejnih prehodov pa se je samo na osnovi prekmernje oskrbe razvilo v majhne enostransko opremljene centralne kraje.

Omrežje centralnih naselij

Omrežje centralnih naselij kaže podoben model kot sama poselitev, kar pomeni odvisnost od reliefa, prometnic in drugih dejavnikov, ki so tukaj specifični glede na obmejni in obmorski položaj. Po Kokoletovi klasifikaciji centralnih krajev¹⁹ kaže stanje za leto 1962 seveda določene razlike z današnjim stanjem. Vsi centralni kraji so svoje funkcije okrepili, kar je še potencirala prekmernja oskrba in razvoj industrije. Poleg tega se je tudi v manjših krajih, predvsem v subcentralnih in centralnih vaseh naselilo veliko novih dejavnosti (obrtni, avto-prevozniki, gostišča). Zato smo poleg subcentralnih vasi posebej izločili še dve kategoriji vasi s subcentralno funkcijo, kot je vidno na karti.

Od 1962 do 1978 se je na splošno povečalo število centralnih naselij od 93 na 118, močno pa se je spremenila njihova struktura. Glede na to so se spremenila, oziroma povečala njihova vplivna območja, tako v ožjem kot v širšem vplivnem območju, pa so se vplivi vseh centralnih naselij okrepili, kar je vidno iz urbanizacije ter razvoja terciarnih dejavnosti.

V obeh letih sta dosegli VI. stopnjo centralnosti obe mezoregionalni središči Koper in Nova Gorica, ki sta svoji vplivni območji močno razširili. Dotikata se nekje pri Sežani. Ne glede na takratno in sedanjo isto stopnjo centralnosti sta obe naselji pridobili niz novih funkcij, ki presegajo njihove regije. Koper s pristaniško in s tem povezano prometno ter poslovno funkcijo in turizmom ter Nova Gorica z industrijo in prometom, vršita svoje funkcije tudi za vso SRS in druge republike.

Samo Izola je 1978. leta dosegla V. stopnjo centralnosti predvsem s svojo industrijsko, turistično in zdravstveno funkcijo. Leta 1962 so bili 3 centralni kraji IV. stopnje, Ajdovščina, Piran in Tolmin. Leta 1978 se je tem naseljem pridružila še Sežana. Policentrični razvoj in vedno močnejša koncentracija vseh dejavnosti v občinskih središčih, sta omogočila tem najhitrejši razvoj v zadnjih letih.

Centralna kraja III. stopnje sta bila 1962. leta dva, leta 1978 pa 4: Portorož, Bovec, Kobarid in Vipava. Tudi število centralnih krajev II. stopnje se je povečalo od 3 na 8 (Dobrovo, Kanal, Most na Soči, Podbrdo, Sempeter, Dornberk, Komen in Kozina). Število nadpovprečno opremljenih centralnih vasi se je zmanjšalo od 12 na 8, število centralnih vasi pa se je zmanjšalo od 17 na 14 zaradi napredovanja v višjo skupino.

K opisanemu razvoju centralnih naselij so veliko prispevali prekmajna oskrba turizem in tranzit, kar pa je tudi povzročilo precejšnje razlike v razvoju in funkcijski usmeritvi posameznih centralnih naselij.

Literatura

1. Marijan Klemenčič, Mirko Pak, Anton Gosar, Boris Poles: Manj razvita obmejna območja Zahodne Slovenije. Elaborat. Inštitut za geografijo univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana 1980.
2. Mirko Pak: Obmejna središča v funkciji oskrbe in potrošnje prebivalstva tostran in onstran meje. Elaborat. Inštitut za geografijo univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana 1978.
Ivo Piry: Manj razvita obmejna območja. Elaborat. Inštitut za geografijo univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana 1980.
3. Zgornje Posočje. Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov, Tolmin-Bovec 1975. Ljubljana 1978.
Milan Orožen-Adamič: Geografski učinki potresov v letu 1976 v Sloveniji. Magistrsko delo. Ljubljana 1979.
4. Marijan Klemenčič: Nekateri prostorski problemi kmetijstva v Zgornjem Posočju. Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov, Tolmin-Bovec 1975. Ljubljana 1978.
5. Marjan Žagar, Jelka Kunaver: Nekateri vidiki turistično-prometnega razvoja Bovškega. Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov, Tolmin-Bovec 1975. Ljubljana 1978.
6. Marjan Ravbar: Nekateri geografski vidiki proste industrijske zone na Krasu. Geographica Slovenica 6. Ljubljana 1978, s. 81 - 84.
7. Tourism and Borders. Frankfurter Wirtschafts-und Sozialgeographische Schriften. Heft 31. Frankfurt/Main 1979.
8. Zgornje Posočje. Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov, Tolmin-Bovec 1975. Ljubljana 1978.
9. Socialnogeografski problemi nekaterih gospodarsko zaostalih področij Slovenije. Elaborat. Inštitut za geografijo univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana 1971.
10. Mirko Pak: Oskrba kot dejavnik transformacije obmejnih območij. Geographica Slovenica 6. Ljubljana 1978, s. 17 - 22.
Mirko Pak: Geographische Elemente der Funktion Versorgung im Grenzraum entlang der Jugoslawisch-Italienischen Grenze. Geographica Slovenica 8. Ljubljana 1978, s. 21 - 27.

11. Vladimir Klemenčič: Razvoj prebivalstva v Zgornjem Posočju v primerjavi s celo Slovenijo. Zgornje Posočje. Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov, Tolmin-Bovec 1975. Ljubljana 1978.
12. Milan Orožen-Adamič: Učinki potresa v Posočju 1976. leta. Potresni zbornik. Tolmin 1980, s. 102.
Mirko Pak: Die Räumliche Erdbebenwirkung im West Slovenien. Geographica Slovenica 8. Ljubljana 1978, s. 141 - 149.
13. Aljoša Berginc: Geografski oris Baške grape. Zgornje Posočje. Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov, Tolmin-Bovec 1975. Ljubljana 1978.
14. Nova Gorica v prostoru in času. Nova Gorica 1979.
15. Julij Titl: Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju. Koper 1965.
16. Vladimir Kokole: Centralni kraji v SR Sloveniji. Geografski zbornik XII. Ljubljana 1971, s. 3 - 134.
17. Mirko Pak: Regionalna struktura objektov oskrbe v SR Sloveniji. Geographica Slovenica 7. Maribor 1978, s. 79.
18. Mirko Pak: Oskrba kot dejavnik transformacije obmejnih območij. Geographica Slovenica 6. Ljubljana 1978, s. 18.
19. Vladimir Kokole: Centralni kraji v SR Sloveniji. Geografski zbornik XII. Ljubljana 1971.

Mirko Pak

Geographical problems of the demogeographic development
of the industry and supplies of the network in the frontier
region of West Slovenia

With the geographic research of the frontier region along the Yugoslav-Italian frontier we joined the complex research of the peripheral, frontier- and less developed territories for the needs of planning their more congruent economical and regional development at all. The area comprises eight communities, Tolmin, Nova Gorica, Idrija, Ajdovščina, Sežana, Koper, Izola and Piran. It reaches from the high Alpine regions to the sea. The mountainous character and the steep slopes, connected with it, and the Karst relief, already at an early time, contributed to a further differentiation of the territory. In the northern part, in the Upper Posočje, there is little flat land, suitable for agriculture. Only along the Soča, in the coin of Breginje and the ravine of Baška, beside the basin of Tolmin and Bovec, the settling condensed. Already twenty years ago the slopes were seized by a depopulation and deagrization.

Towards the south the Karst spreads, a territory which is much lower and less agitated as to the relief, but strongly changed into the Karst and mostly covered

with forests. Here too the same processes as in the former region asserted themselves. Between the two regions lies the narrow valley of the Vipava with a concentration of agriculture and industrial production and of inhabitants, with an urbanization and the two municipal centres of Nova Gorica and Ajdovščina.

The treated region comprises still a part of the Brkini of flysh towards the south, the valleys and Karst of Podgrad and the Kopraska brda (hills of Koper) of flysh with the municipal centres of Koper, Izola and Piran.

With regard to the natural conditions (the relief), the traffic position and the vicinity of the bigger central places there are great differences in all elements of the regional structure in the whole space. The whole region marked a slower growth of the inhabitants than in the SRS, among the communities Nova Gorica and Koper with the biggest mezzoregional centres and the coastal communities of Izola and Piran have more progressed. The communities of Ajdovščina and Sežana have stagnated, the number of inhabitants in the mountainous communities of Tolmin and Idrija has decreased. All the dynamics of the population are concentrated in the centres of the communities and in their neighbourhood, which quickly decreases with the distance, dependent on the size of the central settlement and on the relief. So the effects of Nova Gorica are much farther seen than the effects of Koper, where all the development is concentrated on the coast. Not far from the coast already a strong depopulation and deagrari- zation appear. Therefore there is also the highest share of the settlements with a high decrease of the number of inhabitants in the community of Koper. Besides in all communities over 50 % of the settlements show a diminishment of the number of inhabitants, extreme in the community of Idrija with 92 %, of Tolmin with 88 % and of Sežana with 87 %. During the years 1971 to 1979 14,8 % of the settlements marked a growth in the number of inhabitants in the whole region with 47,9 % of the inhabitants, 30,2 % of the settlements marked a stagnation with 27,7 % of the inhabitants and 52,8 % of the settlements a decrease with 24,9 % of the inhabitants.

Such a differentiation of the development of the whole region is conditioned still by numerous other factors of development, which are characteristic for it. In the bigger central settlements the industry developed, in the littoral centres the tourism is the factor of development, in the whole area, especially in the vicinity of the frontier crossings the providing across the frontier and the recreation are much in the foreground.

In the year 1961 there were 62 industrial works in the whole region, and in the year 1978 there were 274. In the industry chiefly bigger centres recovered their strength, especially Nova Gorica and Koper which has also a strong function as a port, the number of places with industry has increased and its structure has changed. With the former predominance of the textile, wood- and industry of building materials, above all the food-, electro and metal industry developed. The total number of the industrial working places increased from 14 900 in the year 1961 to 38 400 in the year 1978 and at the same time the centralization of

the industry was carried out. The share of the industrial working places in the municipal centres diminished to 46,6 % and the share of the industrial working places in the regional centres increased to 24,7 % and in the remaining places to 28,7 % in the year 1978.

The busy traffic across the frontier and the attractiveness of this region, at least in the immediate vicinity of the frontier crossings, for the wider Yugoslav space, furthered also the development of craft. For its spatial analysis the crafts were ranged into nine groups (look at the map) and then united into three. The first group includes 28,5 %, the second 12,2 % and the third 59,3 % of all the craftsmen. In the whole the network of crafts follows the network of the central places with a concentration in the proximity of the bigger centres, but also with a greater dispersion of the spatially more mobile kinds of crafts, as there are the motorized transporters, hotel-keeping and still more. In any case the supplies across the frontier can be seen in the density, structure and disposition of the craft.

A somewhat different network is shown by the shops. The density of the shops for the short-term provision is above the average, the shops for the medium-term and long-term provision are concentrated in the biggest centres. In general the two last groups of shops are also in the centres too poorly developed, which is a result of the general undevelopment and that they are not included in the supplying across the frontier. This takes place in the frame of the short-term provision which raised the development of trade in the small settlements, lying near the frontier crossings.

The development of the whole region is connected with the development of the central settlements, whose number increased from 93 to 118 during the years 1962 to 1978. Above all the central villages refreshed themselves. With a better accessibility of the employment centres and the increase of the number of settlements with industrial plants the influence of the central settlements regionally increased and it includes the greater part of the whole region. Outside of them remain still the outskirts territories and the mountainous regions.